

DE GOELAG IN BEELD

Een onderzoek naar de representatie van Goelagkampen in
moderne westerse films

Carien Guntlisbergen, s4477871
Masterscriptie Geschiedenis en
Actualiteit

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Algemene informatie	2
Inleiding	2
Goelag en Goelagkampen	3
Visies goelagkampen	6
Historische representatie in speelfilms	10
Bronnen, methoden en hypotheses	12
Hoofdstuk 2: Bronanalyse	16
Kenmerken analyse	16
1970-1990, Politieke visie	18
Gulag (1985)	18
Analyse <i>Gulag</i>	20
One day in the life of Ivan Denisovisch (1970)	21
Analyse <i>One Day in the Life of Ivan Denisovich</i>	22
Gulag 113 (2005)	23
Analyse <i>Gulag 113</i>	24
Within the Whirlwind (2009)	25
Analyse <i>Within the Whirlwind</i>	26
Periode 1990-2000, Economische visie	27
So weit die Füße tragen (As Far as my Feet Will Carry Me) (2001)	27
Analyse <i>So weit die Füße tragen</i>	28
BBC Gulag (2000)	29
Analyse <i>BBC Gulag</i>	30
Periode vanaf 2000, Victim centered approach	31
Children of the Gulag (2013)	31
Analyse <i>Children of the Gulag</i>	33
Tovarisich I Am Not Dead (2007)	33
Analyse <i>Tovarisich I Am Not Dead</i>	35
Reise in die Hölle: Straflager Workuta (2008)	35
Analyse <i>Reise in die Hölle: Straflager Workuta</i>	36
Hoofdstuk 3: Conclusie	37
Conclusie	37
Bibliografie	39
Literatuur	39
Primaire bronnen	40
Websites	40

Hoofdstuk 1: Algemene informatie

Inleiding

In februari van het jaar 1930 werd de toen zeventienjarige Sira Balashina gedeporteerd naar een Goelagkamp in het oosten van de Sovjet-Unie. Ze werd gearresteerd omdat ze een koelak was. Op een avond kwam er een man die zei dat zij en haar familie moesten vertrekken. Ze mocht niets meenemen behalve de kleding die ze al aanhad. Vanuit haar huis werd ze naar het dichtstbijzijnde treinstation gebracht. De trein vertrok van daar naar Cheljabinsk, waar ze een aantal maanden in een appartement met haar familie leefde. Daarna werden ze naar het Oeralgebergte verplaatst, waar ze bomen moest kloven voor een papierfabriek. Haar ouders en zusje overleefden het kamp niet.¹

Over de periode 1939-1940 is veel literatuur geschreven. Vooral over de gruwelen die plaatsvonden in Nazi-Duitsland en in de concentratiekampen in de naburige landen. Wanneer er wordt gesproken over de rol van Rusland in deze oorlog, gaat het vaak over Stalin, het Molotov-Ribbentrop pact en de bevrijding van Polen. Toch kan er niet alleen positief gesproken worden over de daden van het land tijdens de Tweede Wereldoorlog. In het eigen land was er namelijk sprake van een terreurbewind door Stalin. Er was sprake van voedseltekorten en hongersnoden. Daarnaast vonden er massa-arrestaties en executies plaats. Veertien miljoen mensen – zowel inwoners van de Sovjet-Unie als inwoners van omliggende landen – werden naar Goelagkampen in de hele Sovjet-Unie gedeporteerd.

Over deze Goelagkampen zijn films gemaakt en boeken geschreven. In deze scriptie wordt onderzocht, op welke manier deze kampen gerepresenteerd worden in deze films. Dit wordt gedaan door de verbeeldingen van Goelagkampen in films te analyseren en te vergelijken met de (wetenschappelijke) literatuur. Voordat dit gedaan kan worden, moet er eerst een overzicht worden gegeven van de geschiedenis van de Goelag en de Goelagkampen. Daarnaast wordt er een overzicht gegeven van de visies over Goelagkampen in de literatuur. Na een overzicht van de bronnen en methoden wordt er een analyse van de gebruikte films gegeven waarna de onderzoeksvraag beantwoord wordt.

---

¹ J.M. Geith, K.R. Jolluck, *Gulag Voices: Oral Histories of Soviet Incarceration and Exile* (New York, 2011), 18-20.

Goelag en Goelagkampen

Aleksandr Solzjenitsyn noemde het ‘de Goelag archipel’. Een systeem van kampen wat als een lappendeken of eilandgroep verspreid was door de hele Sovjet Unie.² Hoewel er een aanzienlijk aantal kampen in Siberië en het oosten van de Sovjet Unie lagen, waren er ook een aantal in de buurt van grote steden, zoals Moskou en Sint-Petersburg. Verder was er ook een grote concentratie van kampen aan de randen van de Oostzee. De verdeling door het land had te maken met de functies van de kampen en de arbeid die er uitgevoerd werd. Zo werd er bijvoorbeeld een kamp opgericht in Vorkuta omdat daar steenkool gewonnen kon worden. Er waren ook kampen aan de Oostzee. De taak van de gevangenen daar was om het Witte-Zeekanaal te graven.³ Waar de dissidenten naartoe gestuurd werden, lag aan de aard van het misdrijf dat zij gepleegd hadden.

Goelag is een acroniem voor de woorden *Glavnoje oeppravlenieje ispravitelno-troedovych lagerej* (Goelag). Vertaald betekent dat Hoofddirectoraat van Straf- en Werkkampen. Dit systeem van werkkampen werd gehandhaafd tussen 1929 en 1941.⁴ In de praktijk was er niet één bestuur voor alle kampen. Het was een complex systeem van verschillende veiligheidsdiensten die tussen 1917 en 1946 in de Sovjet Unie werden ingesteld. De belangrijkste diensten waren de Tsjeka, de GPU, de OGPU en later het hoofddirectoraat van de staatsveiligheid onder de NKVD. Al deze diensten hebben binnen deze tijd een of meerdere keren de leiding gehad over (een deel van) de Goelagkampen.

Het eerste Goelagkamp werd gebouwd op de Solvetski-eilanden in 1920. De eilanden waren op dat moment niet de enige plek waar gevangenen waren. Het was echter wel de enige gevangenis onder leiding van de GPU, een organisatie die later een sleutelrol ging spelen in de leiding van de opvolgende Goelagkampen.⁵ Het eiland was al een gevangenis voor tegenstanders van het tsaristische-regime maar werd in 1917 gesloten. Op de verschillende eilanden binnen de eilandgroep kwamen verschillende gebouwen voor verschillende ‘typen’ gevangenen. Op het eiland Anzer werden de invaliden, vrouwen met kinderen en monniken gehuisvest. Aanvankelijk kregen de socialistische gevangenen, die in een oud klooster verbleven, privileges. Al werden zij wel geïsoleerd van andere gevangenen, zodat die niet door hen beïnvloed konden worden.

---

² A. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago 1918-1956* (New York, 1985), xxii.

³ O.V. Khlevniuk, *The History of the Gulag: From Collectivization to Great Terror* (New Haven, 2004), 1.

⁴ Khlevniuk, *The History of the Gulag*, 1.

⁵ A. Applebaum, *Gulag: A History of the Soviet Camps* (Londen, 2004), 42.

De gevangenissen op de Solvetski-eilanden worden gezien als de eerste Goelagkampen maar officieel waren zij dat niet. De eerste officiële Goelagkampen werden opgericht in 1929.⁶ Dat jaar werd een kantelpunt in de geschiedenis van de Sovjet-Unie. De Stalinistische revolutie werd in dat jaar in gang gebracht en er werden rigoureuze maatregelen doorgevoerd. Het vijfjarenplan werd ingevoerd: jaarlijks zou er twintig procent groei van de economische productie moeten plaatsvinden.⁷ De technologie die de werkers gebruikten was echter oud en kon de nieuwe, hoge werkdruk niet aan. Iemand moest de schuld van de tegenvallende resultaten krijgen. De OGPU stelde artikel 58 in, een maatregel tegen antirevolutionaire misdrijven. In de praktijk werden er vooral specialisten gearresteerd.⁸ Dit waren specialisten op het gebied van landbouw en landbouwwerktuigen. Dat werd gedaan omdat zij efficiënter werkten dan de doorsnee arbeiders.

Deze specialisten waren niet de enige die gearresteerd werden. Op het platteland vond er gedwongen collectivisatie plaats: kleine boeren moesten hun eigen boerderij verlaten om op collectieve boerderijen te gaan werken. De boeren die dit weigerden te doen werden *Koelakken* genoemd. Zij werden gezien als vijanden van de staat en het volk. Hierop kwamen het Politburo en de OGPU met een centrale operatie waarbij alle Koelakboerderijen geliquideerd werden. In 1930 werden er meer dan 330.000 mensen gearresteerd. Van die mensen werden er 114.000 naar Goelagkampen gestuurd.⁹ Door de vele arrestaties begonnen de bestaande kampen en gevangenissen overvol te raken. In 1932 werden er twee gebieden gekozen waar nieuwe kampen kwamen: Siberië en Kazachstan. Het doel was om hier twee miljoen gevangenen te herbergen. Door de dissidenten te isoleren zou er minder sprake zijn van sociale spanningen en hongersnoden.¹⁰

Gevangenen werden niet direct na arrestatie naar een kamp gestuurd. De procedure was legaal en verliep volgens het juridisch systeem. Ten eerste werd een persoon gearresteerd. De richtlijnen bij een arrestatie waren dat de soldaten geen informatie mochten geven over waar de verdachte naartoe werd gebracht en hoe lang. De gebruikelijke woorden waren dat ze slechts voor een korte tijd van huis zouden zijn. Dit werd gedaan om ervoor te zorgen dat de arrestant rustig zou blijven. Na de arrestatie werd de verdachte naar een lokale gevangenis gebracht. Hier werd hij eerst gefouilleerd en daarna naar een individuele of gedeelde cel gebracht. Vervolgens begon het verhoren van de verdachte. Dit ging vaak gepaard met verschillende vormen van

---

⁶ O.V. Khlevniuk, *The History of the Gulag: From Collectivization to Great Terror* (New Haven, 2004), 1.

⁷ A. Applebaum, *Gulag: A History of the Soviet Camps* (Londen, 2004), 63.

⁸ Applebaum, *Gulag*, 63.

⁹ O.V. Khlevniuk, *The History of the Gulag: From Collectivization to Great Terror* (New Haven, 2004), 11.

¹⁰ Khlevniuk, *The History of the Gulag*, 55.

marteling, zoals lijfstraffen en het onthouden van slaap. Na een bekentenis en het verblijf in een gevangenis werden de gevangenen naar een Goelagkamp gedeporteerd. Dit gebeurde vaak in overvolle goederentreinen. Onderweg werden soms tussenstops gehouden. Door de weersomstandigheden, ziektes en het tekort aan water en voedsel overleefde niet iedereen de reis. Na de treinreis moest er vaak nog worden gelopen of per boot worden gereisd om bij het kamp te komen. Nadat de gevangenen aangekomen waren, werden ze geteld. Daarna werden ze gewassen en geschoren om ongedierte en luizen tegen te gaan.

De omstandigheden waarin gevangenen in de kampen leefden, verschilden per kamp en per tijdsperiode. De dissidenten leefden binnen een *zona*, een vierkante oppervlakte die makkelijk in de gaten te houden was door de kampbewaking.¹¹ Wanneer een kamp gebouwd was naast een stad of dorp was de *zona* vaak omheind door een muur zodat er van buiten af niet te zien was wat er binnen gebeurde. Vaak verbleven de gevangenen in barakken, wanneer deze nog niet gebouwd waren moesten zij in tenten of de open lucht slapen. Binnen de kampen waren er regels waar de gevangenen zich aan moesten houden, maar ook de regels verschilden per kamp. Er bestaat twijfel over het aantal mensen dat tijdens de stalinistische periode door terreur om het leven is gekomen. Tussen 1934 en 1940 zijn er alleen al 3.750.000 mensen naar de kampen gestuurd.¹² In totaal waren er ongeveer veertien miljoen gevangenen, hiervan zijn er twee miljoen gestorven.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwamen er steeds meer gevangenen naar de kampen. Niet alleen Russen maar ook Duitsers, Polen en inwoners van de Baltische Staten. Het sterftecijfer binnen de kampen bleef hoog. Dit was het gevolg van overbevolking, honger en het klimaat.¹³ Na de Tweede Wereldoorlog verzachtte de omstandigheden in de Goelagkampen waardoor het sterftecijfer hetzelfde was als in de rest van het land.¹⁴ In de eerste vijf jaar na de dood van Stalin in 1953 werden er ongeveer vier miljoen gevangenen uit de Goelagkampen vrijgelaten.¹⁵ De kampen werden langzaam ontmanteld tot alle kampen gesloten waren in 1962.¹⁶ Er zijn echter ook historici die beweren dat de laatste kampen pas verdwenen toen de Sovjet-Unie ook op hield te bestaan.

---

¹¹ A. Applebaum, *Gulag: A History of the Soviet Camps* (Londen, 2004), 181.

¹² O.V. Khlevniuk, *The History of the Gulag: From Collectivization to Great Terror* (New Haven, 2004), 309

¹³ A. Applebaum, *Gulag: A History of the Soviet Camps* (Londen, 2004), 384.

¹⁴ Applebaum, *Gulag*, 169.

¹⁵ M. Dobson, *Khrushchev's Cold Summer: Gulag Returnees, Crime, and the Fate of Reform After Stalin* (Ithaca, 2009), 109.

¹⁶ A. Applebaum, *Gulag: A History of the Soviet Camps* (Londen, 2004), 466.

In dit stuk is duidelijk geworden dat er zowel een organisatie als een systeem van werkkampen viel onder het acroniem Goelag. De kampen lagen verspreid over de hele Sovjet Unie, de ligging werd bepaald door de functie van het kamp. Voor deze kampen opgericht werden, waren er al andere werkkampen aanwezig in het land. De omstandigheden binnen de kampen werden bepaald door de ligging, tijd en het politieke klimaat binnen het land.

Dit was een korte samenvatting van de geschiedenis van de Goelag en hoe deze kampen in de praktijk gefunctioneerd hebben. In de literatuur zijn er niet alleen beschrijvingen van hoe de kampen eruit zagen en wat er gebeurde maar ook wat het doel van deze kampen was. Daarover wordt in de volgende alinea's een kort overzicht gegeven.

Visies goelagkampen

In de literatuur zijn er verschillende opvattingen over de functies en wortels van goelagkampen. Er zijn grofweg vier verschillende visies. De politieke (of stalinistische visie), de tsaristische visie, de economische visie en de heropvoedingsvisie.

De politieke/stalinistische visie is de meest bekende visie. Deze houdt in dat staatsvijanden naar een goelagkamp werden gedeporteerd om als straf te werken in een kamp, geïsoleerd van de rest van de bevolking. Dit begon al bij de Koelakken, de boeren die weigerden op collectieve boerderijen te werken. Zij werden gedeporteerd als vijanden van de staat.¹⁷ Een aanhanger van deze visie is de Amerikaanse journaliste Anne Applebaum. In haar boek *Gulag: A history*, geeft ze aan dat vijanden van de staat vernederd werden nog voor zij naar een Goelagkamp gestuurd werden.¹⁸ Dit waren niet alleen inwoners van de Sovjet-Unie maar ook buitenlandse spionnen, buitenlandse communisten, waarvan voornamelijk Polen, en buitenlandse militairen zoals Duitsers en Engelsen. Het doel van het regime was om de gevangenen te ontdoen van hun waardigheid. Dit gebeurde al na de arrestaties wanneer de gevangenen ontdaan werden van hun kleding en bezittingen en gefouilleerd werden. Deze gevangenen kregen straffen langer dan vijf jaar, de straf kon tijdens het verblijf in een Goelagkamp verlengd worden. Ook werden zij geïsoleerd van de rest van de maatschappij zodat zij hen niet konden beïnvloeden met anticommunistische propaganda. Deze personen werden 'politieke gevangenen' genoemd. Dit waren antirevolutionairen of personen met anticommunistische sentimenten. Zo werden ze tenminste aangeduid door de staat. In de praktijk hoefde dat niet altijd het geval te zijn. Binnen deze visie zijn de Goelagkampen dus een

---

¹⁷ O.V. Khlevniuk, *The History of the Gulag: From Collectivization to Great Terror* (New Haven, 2004), 11.

¹⁸ A. Applebaum, *Gulag: A History of the Soviet Camps* (Londen, 2004), 21.

manier om vijanden van de staat voor een lange tijd op te sluiten, ver van de rest van de bevolking zodat zij hen niet kunnen beïnvloeden met anticommunistische sentimenten.

De tsaristische visie houdt in dat de Goelagkampen een voortzetting zijn van een systeem dat door de Tsaren al in gang werd gezet. De Engelse historicus Daniel Beer beschrijft de Tsaristische strafkampen in zijn boek *The House of the Dead: Siberian Exile Under the Tsars*, ook concludeert hij dat de goelagkampen in de Tweede Wereldoorlog gezien kunnen worden als een voortzetting van de Tsaristische kampen. De strafmethoden van de Tsaren waren brutaal. Een van de vele strategieën was bijvoorbeeld publieke foltering, dat als doel had om het volk van potentiële misdrijven te behoeden. Zoals ziektes uit het lichaam verwijderd moeten worden om het beter te maken, moesten ook criminelen van de bevolking verwijderd worden om hen niet te besmetten. Toch was besmetting van de rest van het volk niet de enige reden om criminelen naar Siberië te sturen. Er was ook een economisch belang: criminelen moesten werken in gebieden waar anders weinig mensen naar toe trokken. Zo stuurde Peter de Grote ongeveer twintigduizend Zweedse gevangenen naar Sint-Petersburg om daar te werken.¹⁹ Ook aanhangers van de Decembristenopstand in 1825 werden door Tsaar Nicolaas I naar Siberië verbannen om hier strafarbeid uit te voeren. De naam voor het systeem van strafkampen in Siberië door de Tsaren is 'Katorga'. Na de revolutie in 1917 dachten veel mensen dat de verbanningen naar Siberië voorbij waren, maar niets bleek minder waar. Tegenstanders van het heersende regime werden nog steeds naar uithoeken van de staat gestuurd om daar gedwongen arbeid te verrichten in Goelagkampen die de Katorgagevangenen vervingen. De Goelagkampen kunnen dus gezien worden als een indirecte voortzetting van het strafstelsel wat in de Tsaristische periode gebruikt werd.

Minder bekend, maar wel veel voorkomend is de economische visie. Hierbij gaat met er vanuit dat de Goelagkampen een middel waren om economische surplus voor de staat op te bouwen. Ook werden er mensen ingezet om te werken in gebieden waar normaal gesproken weinig mensen naar toe trokken en om arbeid te verrichten die veel mensen niet wilde doen zoals het graven van kanalen en het mijnen van steenkool. Hierover vertelt Andrei Sokolov, een Russische historicus, in het boek *The Economics of Forced Labor: the Soviet Gulag*. Aan het begin van het eerste vijfjarenplan was de bevolking enthousiast, maar dat enthousiasme verdween snel toen de gewenste resultaten niet behaald werden. Ondertussen groeide door zuiveringen op het platteland het aantal gevangenen in Goelagkampen. Deze zuiveringen ontstonden door het idee dat de economische problemen konden worden opgelost door middel

---

¹⁹ D. Beer, *The House of the Dead: Siberian Exile Under the Tsars* (Londen, 2016), 15.

van geweld.²⁰ In de fabrieken werden nieuwe regels opgesteld waar arbeiders zich aan moesten houden. Wanneer zij deze regels overtraden, werden zij veroordeeld tot enkele maanden gedwongen arbeid. Deze gedwongen arbeid hoefde niet in een Goelagkamp plaats te vinden, maar kon ook gewoon in een fabriek worden uitgevoerd.

Tijdens de oorlog veranderde niet alleen de arbeid in fabrieken maar ook die in Goelagkampen. Dwang bleek niet het enige middel te zijn waarop de arbeid in de kampen kon blijven voortbestaan. Daarom werden er manieren bedacht om arbeiders te motiveren. Toen deze de productiviteit niet genoeg verhoogde, hoefden alleen de politieke gevangenen nog te werken onder toezicht van bewakers. Hierdoor steeg de productiviteit.²¹ Alex Nove, professor economie, geeft in zijn boek *Socialism, Economics and Development* aan dat de agrarische sector een van de grootste problemen vormde binnen de Sovjet economie. Een oplossing die hiervoor geboden werd, waren hervormingen op het platteland. Iedereen die hier niet aan meewerkte werd opgepakt. Op deze manier werd er op twee manieren bijgedragen aan de economie: op het platteland werd er meer winst gemaakt door de hervormingen en de personen die hier niet aan meewerkte konden werken in een Goelagkamp. De Goelagkampen waren dus niet alleen een manier om personen te straffen maar ook om ervoor te zorgen dat de economie van de staat voldoende groeide en om surplus op te bouwen.

De laatste visie is de heropvoedingsvisie. Binnen deze visie dienden de kampen als heropvoedingsinstellingen voor inwoners van de staat die weigerden te werken. Inwoners die weigerden te werken of last hadden van ‘antisovjet sentimenten’ werden naar werkkampen om doormiddel van arbeid weer terug konden keren in de samenleving. Deze methode werd ook gebruikt voor propagandadoeleinden, al zijn er nooit onderzoeken uitgevoerd naar het succes van de zogenaamde ‘rehabilitatie’.²² Een auteur die zich hier mee bezig houdt is Steve Barnes, een historicus gespecialiseerd in de Sovjetperiode in Rusland. In het boek *Death and Redemption: the Gulag and the Shaping of Soviet Society* geeft hij aan dat het doel van de Goelagkampen zowel economisch als heropvoedend van aard was. Door middel van arbeid konden gevangenen gered worden van slechte eigenschappen en de arbeid was goed voor de economie van de Sovjet-Unie. Gevangenen werden ingedeeld in categorieën en op basis van die categorie werd bepaald welke arbeid een persoon moest uitvoeren en of hij in aanmerking

---

²⁰ P.R. Gregory, *The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag* (Stanford, 2003), 24-25.

²¹ Gregory, *The Economics of Forced Labor*, 41.

²² *Ibidem*, 2.

kwam voor vrijlating. Hoe hoger het niveau van ‘heropvoeding was, hoe hoger je in de ranglijst kwam. In het systeem was dus wel degelijk plaats voor, zoals Barnes het noemt, verlossing.²³

De Amerikaanse historica Nanci Adler beschrijft in haar boek *Keeping Faith With the Party: Communist Believers Return from the Gulag* dezelfde visie. Gevangenen die terugkeerden uit de Goelagkampen behielden toch het geloof in de communistische partij. Hiervoor geeft Adler enkele redenen, zoals het feit dat het gehele systeem gebouwd was op geloof in de partij, spionage van binnenuit en het Stockholmsyndroom.²⁴ Door het geloof in het systeem en de partij probeerden sommige dissidenten te rechtvaardigen waarom zij, hoewel zij toch in het systeem geloofden, toch naar de Goelagkampen gestuurd werden. Hierbij gebruikten zij argumenten zoals ‘dat zij uitgekozen waren om op basis van fysieke kracht een bijdrage te leveren aan het systeem’ of ‘het geluk van de mens lag niet in vrijheid, maar in het uitvoeren van een taak.’²⁵ Andere verklaringen waren dat het systeem van binnenuit werd geïnfiltreerd en dat er daarom goede burgers naar de kampen werden gestuurd om het systeem kapot te maken. Dit gebeurde ook door Oksana Lazarevna, zij beweerde dat de NKVD geïnfiltreerd was in de partij en op die manier de partij kapot probeerde te maken.²⁶ Binnen deze visie is het dus zo dat de gevangenen een kans hadden om weer terug te komen in de maatschappij en zelfs, op basis van sommige gedachtes, hun geloof te behouden in het communisme.

In de literatuur komen er vier dominante visies over de functies van goelagkampen naar voren, maar in de praktijk lopen de functies van de kampen door elkaar. Ook kon er in alle kampen gestreefd worden naar economisch gewin, omdat er in de meeste kampen hoe dan ook arbeid verricht moest worden.

Dit was een overzicht van de verschillende opvattingen over het doel van de Goelagkampen binnen de literatuur. In de volgende paragraaf wordt een beschrijving gegeven van het onderzoek en welke bronnen er gebruikt worden om de onderzoeksvragen te beantwoorden.

---

²³ S.A. Barnes, *Death and Redemption: The Gulag and the Shaping of Soviet Society* (Princeton, 2011), 255.

²⁴ N. Adler, *Keeping Faith with the Party: Communist Believers Return from the Gulag* (Bloomington, 2012), 1.

²⁵ Adler, *Keeping Faith with the Party*, 12.

²⁶ *Ibidem*, 24.

Historische representatie in speelfilms

In de literatuur is er veel geschreven over het gebruik van film als bron door historici. Toonaangevend historicus John E. O'Connor geeft aan dat vanaf 1960 de film als bron serieus genomen wordt door historici.²⁷ In dit artikel geeft hij aan dat in een onderzoek waarbij films als bron gebruikt worden vooral de context van belang is.²⁸ Bij films met een historisch thema is ook representatie een belangrijke factor. Geschiedenis kan op verschillende manieren terugkomen in films. Hiermee wordt bedoeld dat er beeldmateriaal uit het verleden gebruikt kan worden en dat er beelden kunnen worden gemaakt met als thema een periode in het verleden. In *Screening the Past: Film and the Representation of History* wordt over beide vormen van representatie een stuk geschreven. Het stuk van de historicus Tony Barta beschrijft de eerste vorm van representatie waarbij historisch beeldmateriaal gebruikt wordt.²⁹ Volgens hem zijn bij deze films de context van ruimte en tijd zeer belangrijk. Zij bepalen namelijk het beeld wat door de kijker ontvangen wordt. Het narratief van de geschiedenis dat verteld wordt, leunt op de bredere context.³⁰ De tijd en ruimte samen met het geluid wat wordt toegevoegd bepalen het verhaal dat gerepresenteerd wordt. Twee identieke beelden kunnen verschillende verhalen vertellen aan de hand van de context die door de maker doormiddel van geluid en montage wordt toegevoegd.

De tweede vorm van representatie is de vorm die in deze scriptie wordt getoond. In dit geval worden er beelden gemaakt over een periode die al voorbij is. De beelden zijn dus niet live, maar gebaseerd op verhalen en historische informatie. Dit wordt beschreven door de Amerikaanse historicus Daniel J. Walkowitz. Hij gebruikt hiervoor de Hollywood blockbuster *Nixon* als casestudy. Deze film is gebaseerd op een essay van Charles Colton, een voormalig jurist van het Witte Huis. Dit vormde een probleem omdat Charles Colton nauw verbonden was met Richard Nixon. De *Washington Post* claimde dan ook dat 'de film half gebaseerd was op feiten en half op speculaties'.³¹ Volgens Walkowitz zijn de representaties van geschiedenis in de media vaak een bron voor historische kennis van de jeugd. Dit is problematisch omdat veel jongeren geen kennis hebben van de feiten en aannemen dat wat door de media getoond wordt waar is.³² Een belangrijke vraag bij de representatie van geschiedenis in speelfilms is welke rol

---

²⁷ J. O'Connor, 'History in Images/Images in History: Reflections on the importance of Film and Television Study for an Understanding of the Past' *The American Historical Review* 93:5 (1988), 1200-1209, alhier 1203.

²⁸ O'Connor, 'History in Images/Images in History', 1204.

²⁹ T. Barta, *Screening the Past: Film and the Representation of History* (Westport, 1998), 5.

³⁰ Barta, *Screening the Past*, 11.

³¹ Ibidem, 45.

³² Ibidem, 46.

de makers, historici en het publiek spelen. Welke relatie bestaat er tussen de waarheid, historie en nostalgie binnen deze films? Een term om deze films te beschrijven is historische fictie. Een film waarin de gebeurtenissen feiten zijn, maar ze zijn niet werkelijk ervaren door de karakters en de acteurs.³³ Uiteindelijk is het vooral belangrijk dat het publiek zich beseft dat historische films geen exacte weergave van de historische werkelijkheid zijn en dat feiten alleen voor waar aangenomen worden omdat er binnen historici consensus over bestaat.

Sian Barber, docent Engelse taal en cultuur aan de universiteit van Belfast gaat in haar boek *Using Film as a Source* dieper in op de relatie tussen geschiedenis en films. Zij geeft ook aan dat hoewel films gepresenteerd kunnen worden als historisch accuraat zij nooit de geschiedenis weer kunnen geven zoals het echt was.³⁴ De representatie van geschiedenis in films fluctueert met de tijd. Een onderwerp kan in twee verschillende tijdsperiodes anders gerepresenteerd worden in films. Wanneer een film gebaseerd is op iets wat waargebeurd is of op bestaand materiaal wordt dat niet alleen nagemaakt, maar ook geïnterpreteerd. Het script dat geschreven wordt aan de hand van het eerdere materiaal is een interpretatie van de schrijver. Een representatie van een historische gebeurtenis in een film is dus ook altijd een interpretatie.³⁵

Over de representatie van Goelagkampen in historische films is in de literatuur weinig te vinden. Er bestaat wel literatuur over de verbeelding van de Holocaust en concentratiekampen in films. In het boek *Film and Genocide* gebruikt universitair docent film, media en communicatie Sophia Wood *Schindler's List* als casestudy. Op deze manier toont zij aan hoe de Holocaust gerepresenteerd wordt in films. Zij stelt dat kijkers van speelfilms niet geconfronteerd willen worden met het leed van de Holocaust en dat er daarom een rooskleuriger beeld dan de werkelijkheid wordt getoond.³⁶ Volgens haar is de lijn tussen historische representatie en entertainment in deze film dun. Zo worden de gaskamers niet getoond en is het vanaf het begin duidelijk dat de Joden die in fabriek van Schindler werkten gingen overleven. De scène waarin Schindler afscheid neemt van de Joden is ver van de historische waarheid. In werkelijkheid nam hij geen afscheid, maar vluchtte hij direct samen met zijn vrouw en zijn minnares.³⁷ Hoewel er dus informatie verteld wordt die historisch juist is, zijn er ook elementen veranderd om de film aantrekkelijker te maken voor het publiek.

Matthew Boswell, professor Engelse literatuur, schreef een vergelijkbaar onderzoek voor de film *The Gray Zone*. Volgens de regisseur van de film zijn mensen niet geïnteresseerd in

---

³³ Ibidem, 56.

³⁴ S. Barber, *Using Films as a Source* (Manchester, 2015), 9.

³⁵ Barber, *Using Films as a Source*, 15.

³⁶ K. Wilson, *Film and Genocide* (Madison, 2012), 27.

³⁷ Wilson, *Film and Genocide*, 31.

nuance wanneer het over de Holocaust gaat. Zij willen een duidelijk beeld van het verschil tussen goed en kwaad zien.³⁸ In deze film worden de gruweldaden echter niet afgezwakt, maar juist uitvergroot om die tegenstelling tussen goed en kwaad duidelijk neer te zetten. In de film werden bekende acteurs gebruikt om de band tussen het publiek en de karakters sterker te maken. Om diezelfde reden werd er Amerikaans zonder accent gesproken. In deze film zijn dus ook historische correctheden te zien, maar zijn er ook aspecten veranderd om het publiek emotioneel betrokken te laten raken bij de film.

Bij historische representaties in film moet er dus altijd rekening mee gehouden worden dat wat er verteld wordt een interpretatie is van de personen die aan het script werken en de film maken. Er wordt dus nooit een volledige historische waarheid verteld. Een tweede punt is het publiek dat aangesproken moet worden. De wens van het publiek is niet altijd hetzelfde als de historische werkelijkheid en daarom kunnen er dus aspecten getoond worden die afwijken van de werkelijkheid. Hoewel de voorbeelden die in dit stuk genoemd worden vooral betrekking hebben op films met als onderwerp de Holocaust, is het natuurlijk zo dat het publiek van films over de Goelagkampen ook wensen hebben waar aan moet worden voldaan. Al met al is het zo dat speelfilms geproduceerd worden om geld te verdienen en te entertainen en dat er dus afgeweken kan worden van de feiten om het publiek te behagen.

Bronnen, methoden en hypothesen

De bronnen die in dit stuk gebruikt worden, zijn visuele bronnen. Er wordt gebruik gemaakt van zowel speelfilms als documentaires. In totaal werden er zes speelfilms en zes documentaires bekeken. De films zijn geselecteerd op basis herkomst en het jaar waarin zij gemaakt zijn. Alle films zijn westers, voornamelijk Amerikaans en Engels, en de datum van verschijning varieert tussen 1970 en 2013.

Op de website www.imdb.com zijn er bij de zoekterm 'gulag' meerdere films te vinden. Deze films moeten echter wel aan een aantal voorwaarden voldoen. Bij de selectie van de films zijn alle films die uit een land kwamen dat tot de Sovjet-Unie heeft behoord uitgesloten. Omdat die landen binnen de gekozen periode onderdeel waren van de Sovjet-Unie en in dat opzicht niet als westers gezien worden. In de speelfilms moet er ook voor een langere tijd een Goelagkamp in beeld zijn geweest om op te kunnen vaststellen welke van de visies dominant was. Door dit criterium vallen er verschillende films af zoals *The Way Back* en *Ilsa the Tigress*

---

³⁸ M. Boswell, *Holocaust Impiety in Literature, Popular Music and Film* (New York, 2012), 161.

of *Siberia*. Daarnaast zijn er alleen films bekeken waaruit een serieuze conclusie getrokken kan worden. Daarom is *The Muppets Most Wanted* niet bekeken. Als laatste speelde ook de beschikbaarheid een rol. Niet alle films waren via een legale manier te bekijken. Op basis daarvan zijn alle films die geproduceerd zijn door Michael Kingsburry en *Örok Tél* afgevallen. Nadat deze criteria waren toegepast zijn er twaalf films overgebleven.

Op basis van deze bronnen wordt bekeken of een van de hiervoor genoemde visies sterk dominant is in het filmgenre. Dit wordt gedaan aan de hand van twee hypothesen. De eerste hypothese is dat in speelfilms een andere visie dominant is dan in documentaires. De tweede hypothese is dat de dominantie visie tijdsgebonden is en dat het beeld verandert na 1990-1991, wanneer de Sovjet Unie uiteenvalt.

De eerste hypothese is die dat in documentaires een ander beeld naar voren komt dan in speelfilms. Dit komt door de aard van de films. Speelfilms zijn voornamelijk gemaakt om mensen te vermaken, een speelfilm moet dus voor iedereen interessant en begrijpelijk zijn. Het is aannemelijk dat in deze films maar een of twee visies naar voren komen om er voor te zorgen dat de film begrijpelijk blijft. Het is ook waarschijnlijk dat dit de meest voorkomende visies zijn omdat het herkenbaar moet zijn voor een groot publiek. Documentaires zijn gemaakt om feitelijke informatie over een onderwerp te geven, ze pogen vaak zo objectief mogelijk te zijn. Bovendien worden er vaak nieuwe wetenschappelijke inzichten en perspectieven in documentaires getoond. Het is daarom waarschijnlijk dat er in de documentaires meerdere visies, ook de meest onbekende, kenbaar gemaakt worden om een zo objectief mogelijk beeld te geven.

De tweede hypothese is dat de dominante visie tijdsgebonden is. Het meest aannemelijke verschijnsel is dat de dominante weergegeven visie tussen de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog anders is dan daarna. Het zou zo kunnen zijn dat in Britse en Amerikaanse films voor propagandistische redenen er een negatief beeld van de Sovjet-Unie werd neergezet. In dit geval zou de politieke visie dus het meest naar voren komen in westerse films voor 1991. Wanneer de verstandhoudingen veranderen is het mogelijk dat er andere visies naar de voorgrond komen of dat er meerdere combinaties van visies getoond worden om een minder propagandistisch en waarheidsgetrouw beeld te tonen.

De films die worden behandeld, zijn gemaakt tussen de jaren 1970 en 2013. Bij deze films moeten natuurlijk de vragen gesteld worden waar ze gemaakt zijn, door wie ze gemaakt zijn en wanneer ze gemaakt zijn. Deze vragen zijn van belang omdat, net zoals bij geschreven bronnen, de maker, tijd en het land van herkomst de aard van de tekst beïnvloeden. Films zijn

een complexe vorm van bronnen. Naast de algemene vragen moet er ook rekening gehouden worden met andere zaken.

Een methodologie voor het bekijken van films is door Timothy Corrigan, professor Engelse taal en cultuur aan de universiteit van Pennsylvania, beschreven in het boek *Film and Literature: An Introduction Reader*. Bij het analyseren van films zijn er een aantal sleutelbegrippen: thema, motief, karakters, perspectief, verhaal, plot, narratief, omgeving en mise-en-scène.³⁹ Sian Barber, docente Engelse taal en cultuur aan de universiteit van Belfast, voegt in haar boek *Using Film as a Source* aan het begrip mise-en-scène nog een aantal elementen toe. Dat zijn belichting, geluid, kostumering en het acteerwerk.⁴⁰

Het thema of motief is een weergave van het hoofdidee in de film. In bijna elke film wordt gebruik gemaakt van karakters. Er wordt onderscheid gemaakt tussen hoofdpersonages en bijrollen. Vaak worden enkele van hen neergezet als een ‘protagonist’, deze karakters hebben positieve eigenschappen en zijn heldhaftig.⁴¹ Anderen worden neergezet als een ‘antagonist’, deze karakters hebben juist negatieve eigenschappen kunnen gezien worden als de schurken in een film.⁴² Het perspectief van een film is de manier waarop een persoon een ander persoon, object of gebeurtenis ziet. Hierbij moet gedacht worden aan verschillende manieren van filmen zoals het kikkerperspectief, ooghoogte of juist een vogelperspectief. Naast het perspectief zijn ook afstand en focus twee belangrijke punten op het gebied van camerawerk.⁴³ De afstand refereert naar de afstand tussen de kijker en wat er te zien is. De focus refereert naar wat er scherp in beeld is en wat niet.

De basis van een film is het verhaal wat verteld wordt. Deze verhalen worden verteld doormiddel van het plot. Dit is de volgorde waarin het verhaal verteld wordt. Dat kan chronologisch zijn, maar dat hoeft niet.⁴⁴ Deze manier waarop het verhaal verteld wordt, is het narratief. Mise-en-scène is de manier waarop de wereld op het beeld gecreëerd wordt. Een belangrijk onderdeel hiervan is waar de film is opgenomen. Dat kan in een studio zijn, maar ook op locatie. Vragen die hierbij gesteld kunnen worden zijn verbonden aan het budget wat gebruikt is voor de set en de kwaliteit van de voorwerpen die er op de set zijn gebruikt.

Het eerste element wat Barber toevoegt aan de mise-en-scène is de belichting. Belichting is een manier om de toon en de stemming van een film of scène aan te geven. Hierbij

---

³⁹ T. Corrigan, *Film and Literature: An Introduction and Reader* (New Jersey, 1999), 80-88.

⁴⁰ S. Barber, *Using Film as a Source* (Manchester, 2015), 36-45.

⁴¹ T. Corrigan, *Film and Literature: An Introduction and Reader* (New Jersey, 1999), 81.

⁴² Corrigan, *Film and Literature*, 81.

⁴³ S. Barber, *Using Film as a Source* (Manchester, 2015), 31.

⁴⁴ T. Corrigan, *Film and Literature: An Introduction and Reader* (New Jersey, 1999), 83.

zijn de intensiteit en kleur van het licht belangrijke pijlers.⁴⁵ De hoek waar het licht vandaan komt en het feit of het licht natuurlijk of onnatuurlijk is zijn hier onderdeel van.⁴⁶ Zo zal een scène waar weinig licht aanwezig is somberder of agressiever aanvoelen dan een scène waarbij veel licht aanwezig is. Het tweede element wat zij toevoegt is muziek en geluid. In dit geval kan er onderscheid gemaakt worden tussen achtergrond muziek en achtergrond geluiden. Deze twee kunnen ook tegelijkertijd voorkomen. De muziek in de achtergrond kan ervoor zorgen dat de al bestaande stemming versterkt wordt.⁴⁷ Daarna wordt kostumering toegevoegd. Hierbij moet erop gelet worden of de kostuums historisch accuraat zijn. De kwaliteit van de kostuums is hierbij ook een onderdeel. Als laatste kan er nog naar het kleurenpalet van de kostuums gekeken worden omdat deze kleuren ook bepaalde emoties op kunnen roepen.⁴⁸ Als laatste voegt zij acteerwerk toe aan de mise-en-scène. Hierbij gaat het erom dat de manier van acteren past bij het thema en genre van de film. Voor dit onderzoek zijn deze begrippen niet zozeer van belang, er wordt gekeken naar een bepaald beeld dat gevormd wordt over Goelagkampen. De methode die gebruikt wordt is dan ook niet overgenomen uit een van deze werken. Er wordt gelet op de aspecten ruimte, de arbeid en de rol van de autoriteiten.

Bovendien moet er rekening mee gehouden worden dat in zowel films en documentaires sprake is van representatie en dat het beeld dat wordt neergezet is bepaald door de maker. Dat wil niet zeggen dat films geen betrouwbare bronnen zijn. Integendeel films mogen dan geen spiegel van het verleden zijn maar zij geven wel een representatie van hoe er op een bepaald moment over een fenomeen gedacht werd. Niet alleen wat er wel wordt getoond in een film is interessant, ook wat er niet wordt getoond. In dit geval bijvoorbeeld of er gevangen worden vrijgelaten of niet. In werkelijkheid was het zo dat gevangenen hun straf uitgezeten konden hebben en dus werden vrijgelaten maar om een narratief van een film sterker neer te zetten, bijvoorbeeld wanneer de politieke visie centraal staat, kan dit worden weggelaten.

Films zijn dus geen makkelijk bron om mee te werken omdat zij geen weerspiegeling van het verleden zijn maar een bepaald beeld proberen neer te zetten. Films geven iets aan over het beeld wat er bestond op de plaats en in de tijd waarin een film gemaakt werd. Dat is precies wat hier onderzocht werd, welk beeld schept een film over Goelagkampen in de context waarin de film gemaakt werd. Alles wat wordt getoond en wat niet wordt getoond is een keuze van de regisseur, wat wordt weergegeven is dus nooit volledig objectief. Maar omdat dit onderzoek

---

⁴⁵S. Barber, *Using Film as a Source* (Manchester, 2015), 39.

⁴⁶ Barber, *Using Film as a Source*, 39.

⁴⁷ Ibidem, 40.

⁴⁸ Ibidem, 41.

gebouwd is op representatie is dit geen wezenlijk probleem. Of wat getoond wordt werkelijkheid is maakt niet uit, het gaat erom welke werkelijkheid wordt weergegeven in de film. Dit onderzoek poogt juist een antwoord te geven aan de hand van verschillende hypothesen of er één beeld dominant is.

Hoofdstuk 2: Bronanalyse

Kenmerken analyse

De eerste periode die geanalyseerd wordt, is de periode tussen 1970 en 1990. De films die in deze periode gemaakt werden, vormen een beeld van Goelagkampen dat vergeleken kan worden met de politieke visie. De tweede periode die behandeld werd, was die tussen 1990 en 2000. Binnen deze films waren veel invloeden van de politieke visie aanwezig, maar ook de economische visie kan worden teruggezien in deze films. De laatste periode die werd behandeld is die vanaf 2000. Bij deze films is ook de politieke visie dominant. Bij deze films ligt de focus echter niet meer op de doelen en het karakter van de autoriteiten, maar op de gevoelens van de overlevenden. In deze periode ligt de nadruk dan ook niet langer op de motieven van de overheid om de Goelagkampen op te richten, maar op de manier waarop de voormalige dissidenten hun tijd in de kampen ervaren hebben. De term hiervoor is een *victim-centered approach*.⁴⁹ De letterlijke definitie van een *victim-centered approach* is “het systematisch focussen op de behoeften en zorgen van het slachtoffer om de medelevende en gevoelige dienstverlening op een niet-veroordelende manier te waarborgen.”⁵⁰

De criteria waarop werd gelet tijdens de analyse van deze films werden opgedeeld in vier categorieën. 1. De ligging van de kampen. Om te bepalen welke visie het sterkst naar voren kwam was het belangrijk om vast te stellen waar de kampen gevestigd waren. Lagen zij in of dicht bij een stad, of lagen ze juist ver van de bewoonde wereld? Ook het klimaat is een belangrijke pijler. Lagen de kampen in de toendra's waar het klimaat extreem is of in het mildere binnenland?

2. Het uiterlijk van de kampen zelf. Waren de kampen omheind met prikkeldraad en wachttorens of is waren er geen fysieke maatregelen tegen ontsnapping genomen? De slaapplekken speelden hierin ook een rol, met name het materiaal van de gebouwen en het aantal

---

⁴⁹ J. Torpey, 'Making whole what has been smashed; Reflections on Reparations', *Journal of Modern History* 73 (Chicago, 2001) 333-358, alhier 334.

⁵⁰ Office of Justice Programs, 'Victim Centered Approach' <<https://www.ovcttac.gov/taskforceguide/eguide/1-understanding-human-trafficking/13-victim-centered-approach/>> [geraadpleegd op 11-02-2019].

ruimte wat gevangenen binnen deze gebouwen hadden. De voorzieningen die aanwezig waren in het kamp hoorden hier ook bij, zoals keukens, ziekenhuizen en badkamers.

3. Het soort arbeid dat de gevangenen uit moesten voeren. Was het lichamenlijk zware arbeid of niet? Bij lichamenlijk zware arbeid moet gedacht worden aan het kappen van bomen of het werken in mijnen. Het maken van gebruiksgoederen is een vorm van lichamenlijk lichte arbeid. Een andere belangrijke factor was het nut van de arbeid. Had het werk een belangrijk doel? Het kappen van bomen werd soms gebruikt om de gevangenen bezig te houden, maar het delven van grondstoffen en het maken van verkoopbare goederen had een economische functie voor de Sovjet-Unie.

4. Het karakter van de autoriteiten. Hiermee worden zowel de aanklagers als de autoriteiten en bewakers binnen de kampen bedoeld. Werden de verdachten op een eerlijke manier veroordeeld? Kregen zij een eerlijk proces? In sommige gevallen werden de gevangenen veroordeeld voor een misdaad die zij niet begaan hadden. Andere keren werden de verdachten veroordeeld zonder bewijzen of met valse bewijzen. Waren de autoriteiten en bewakers binnen de kampen neutraal of waren zij juist wreed en gebruikten zij zinloos geweld? Een ander onderdeel hiervan was het uitzitten van de straf. Vaak werd de straf van de gevangene eindeloos verlengd of werd er niet verteld dat de gevangene vrij was. In dit geval werden de gevangenen slechts sporadisch vrijgelaten.

In het geval van de politieke visie zouden de kampen voornamelijk in de toendra liggen, ver van de bewoonde wereld. De kampen werden omheind met prikkeldraad en wachttorens. Wanneer dat niet het geval was werden er vaak andere maatregelen genomen om ervoor te zorgen dat de gevangenen niet konden ontsnappen, bijvoorbeeld een kamp in een dal opzetten. De voorzieningen in de kampen waren gering. Het kamp bestond vaak uit houten barakken die overvol waren. In het kamp waren vaak wel dokters en ziekenzalen aanwezig om te bepalen welke gevangenen konden werken en welke niet. Het werk dat zij hier uitvoerden was geen nuttig werk. Vaak was het zo dat zij bomen moesten kappen of meer barakken moesten bouwen. De dissidenten werden vaak door corrupte afgevaardigden van de overheid veroordeeld. In de meeste gevallen hadden zij de misdaad niet uitgevoerd en werden zij onterecht opgepakt. De bewakers en autoriteiten binnen de kampen waren wreed en onmenselijk.

De tsaristische visie lijkt op de vorige, er is enkel een verschil. Binnen de politieke visie was het opzetten van Goelagkampen als een strafsysteem en de uitvoering ervan een verzinsel van Stalin. Binnen de tsaristische visie werd er geloofd dat de fundering van dit systeem al in de tijd van de tsaren werd opgezet en dat het gebruik ervan door Stalin slechts een voortzetting was van iets wat eerder al in gang werd gezet.

Binnen de economische visie konden de kampen zowel buiten de bewoonde wereld liggen als daarbuiten. De kampen konden bestaan uit barakken en streng beveiligd zijn, maar het kunnen ook fabrieken zijn. Het was in ieder geval zo dat de arbeid die hier werd uitgevoerd niet nutteloos was. Er werden grondstoffen gedolven of er werden gebruiksvoorwerpen gemaakt. De gevangenen moesten dit doen omdat het zware arbeid was die gewone burgers niet uit konden of wilden voeren. Een goed voorbeeld hiervan waren de mijnen in het oosten van de Sovjet-Unie. In de regio lagen veel grondstoffen in de grond maar er was weinig bewoning dus werden er kampen gebouwd zodat de gevangenen in de mijnen konden werken.

De laatste visie was de heropvoedingsvisie. Deze visie kan alle elementen bevatten die hierboven genoemd werden, maar er is een voorwaarde de gevangene moest worden vrijgelaten. Na enkele tijd als de heropvoeding compleet was, werd de gevangene vrijgelaten omdat hij weer in de maatschappij kon functioneren.

De eerste periode die beschreven wordt is de periode tussen 1970 en 1990 binnen deze periode werd vooral de politieke visie in films over Goelagkampen gerepresenteerd. In deze films werd vooral een beeld over de kampen en de motieven van de overheid neergezet. Het ging hierbij niet om de emoties en gevoelens van de gevangenen, maar om het beeld wat neergezet werd van de overheid in de periode van de Goelagkampen.

1970-1990, Politieke visie

Gulag (1985)

Gulag is een Amerikaanse televisiefilm uit 1985. Het script van deze film is geschreven door Dan Gordon, een Israëliisch-Amerikaanse scenarioschrijver, en geregisseerd door Roger Young. De hoofdpersoon in de film is Mickey Almon, een Amerikaanse atleet die vooral uitblonk op de discipline hardlopen. Hij verbleef in Moskou voor de Olympische Spelen. Tijdens zijn verblijf daar ontmoette hij een taxichauffeur die Mickey vertelde dat hij een wetenschapper was. De taxichauffeur vroeg of Mickey een van zijn artikelen naar het buitenland kon smokkelen in ruil voor erkenning. Mickey accepteerde het aanbod, maar het bleek een val te zijn. Toen hij wegliep met de papieren werd hij gearresteerd door de KGB en naar het Loebjanka, een hoofdgebouw van de KGB, gebracht.

In het hoofdgebouw werd hij verhoord. Mickey zou een spion van de CIA zijn en leugens over de Sovjet-Unie verspreiden. Tijdens het verhoor werd er kokend water over hem gegooit. Nadat het verhoor klaar was, werd aan hem gevraagd om een bekentenis te tekenen,

wat Mickey weigerde. Als gevolg hiervan werd hij verplaatst naar een ondergrondse cel waarin hij nauwelijks kon zitten. Uiteindelijk werd hij gedwongen in een cameraopname toe te geven dat hij inderdaad een spion van de CIA was. Hij dacht daarna dat hij vrijgelaten werd om naar de Verenigde Staten te gaan. Dat was echter een leugen, hij werd naar een station gebracht om gedeporteerd te worden. Mickey werd veroordeeld tot tien jaar arbeid voor spionage.

De trein was overbevolkt en er was niet genoeg plek voor iedereen om te zitten. In de trein ontmoette Mickey Diczek, een professor die had geprobeerd het land te ontvluchten en daarvoor vijf jaar gevangenisstraf had gekregen. Door een mislukte ontsnappingspoging werd de straf verlengd en werd hij naar een ander kamp gestuurd. Diczek gaf Mickey een aantal tips, zoals het advies niet al het voedsel op te eten wat ze kregen. De bewakers deden extra zout in eten en gaven daarna geen water. Zijn andere vriend, 'Hooker', was gearresteerd omdat hij niet op een collectieve boerderij wilde werken. Daarnaast kwamen ook andere veroordelingen voor zoals diefstal en anti-Sovjet activiteiten.

Het kamp bevond zich tussen de bossen en ver van de bewoonde wereld. Tijdens de telling moesten de gevangenen hurken en hun enkels vasthouden. Bewakers mochten niet zonder reden schieten, dus probeerden ze gevangenen te laten bewegen tijdens de telling. Dat werd gezien als een ontsnappingspoging. Dan mochten er wel schoten gelost worden. Na de telling moesten de gevangenen onder begeleiding van bewakers en honden naar het kamp lopen. Het kamp bestond uit betonnen barakken en was omheind met hekken en wachttorens. Als eerst kregen de gevangenen nieuwe kleding en daarna werden ze verdeeld. Het kamp was zo ingericht dat Russische en internationale gevangenen van elkaar gescheiden bleven. In het internationale deel van het kamp voerden ze lichte arbeid uit, waaronder het maken van handschoenen. In het Russische gedeelte werd de zware arbeid uitgevoerd, zoals het kappen van bomen en het verplaatsen van stenen. In het internationale deel konden de gevangenen ook pakketten uit het buitenland ontvangen. Tijdens een opstand in het Russische deel van het kamp werd er geschoten. De lijken werden daarna opgehangen als een waarschuwing voor de andere gevangenen. In het internationale deel ontmoette Mickey een Engelsman. Na een opstootje tussen de twee werden zij gestraft. Zij moesten in een kleine cel zitten waar alleen ruimte was om te hurken. Later werden ze samen naar het Russische deel van het kamp gestuurd om daar zware arbeid uit te voeren. Hier werd wederom duidelijk hoe wreed de bewakers van het kamp waren. In de trein viel een van de gevangenen een bewaker aan. Deze gevangene werd vervolgens in het kamp gemarteld door hem in zijn handen en knieën te schieten.

Mickey en de Engelsman besloten om samen met Hooker te ontsnappen door middel van een goocheltruc. Dit betrof een doos met een valse wand waardoor het leek alsof er niets

in de doos zat terwijl dat wel het geval was. Elke dag moeten er materialen opgehaald worden uit een trein. Ze bouwden een tweede muur die leek op de achterwand van de trein. Tijdens een afleiding van Diczek klommen ze in de trein achter de nieuwe wand. Op deze manier lukte het ze om te ontsnappen. Na enkele weken rondzwerven in de toendra kwamen ze, met uitzondering van Hooker die de tocht niet overleefde, in Finland uit. Mickey werd teruggebracht naar de Verenigde Staten om daar herenigd te worden met zijn vrouw en deed daarna zijn verhaal.⁵¹

Analyse Gulag

In deze speelfilm zijn veel factoren te binden aan de politieke visie. Ten eerste het kamp zelf. Het kamp zag eruit zoals een typisch Goelagkamp eruit zou hebben gezien: ver van de bewoonde wereld en streng bewaakt. Het kamp lag in een steengroeve, was omheind en er waren wachttorens die continue bemand waren. Ook was er in de wijde omgeving geen bewoning of beschaving te vinden. Het kamp lag tussen bossen ver van de bewoonde wereld.

Een ander element typerend voor films binnen de politieke visie was de tegenstelling tussen de Sovjetautoriteiten en de gevangenen. Het is een verschil tussen goed en kwaad waarbij de Sovjetautoriteiten het kwaad zijn en de gevangenen juist goed. Mickey en de andere gevangenen zijn de protagonisten en de autoriteiten de antagonist. Dit kwam al snel in de film naar voren. De regering lokte Mickey in de val en veroordeelde dus onschuldige mensen. Het proces was oneerlijk en er werden zowel lijfstraffen als fysiek geweld gebruikt. De bewakers van de kampen krijgen eenzelfde rol toegeschreven. Zij kwelden de gevangenen door hen basale mensenrechten te weigeren. De bewakers zijn ook uit op het doelloos doden van gevangenen. De gevangenen zijn juist goed. Over een van hen werd zelfs gezegd: “Hij is een dief, maar hij is wel een goed mens”.

De willekeur van het systeem en de kampen komt ook in deze film naar voren. Mensen konden worden opgepakt terwijl er geen goede reden was. Het werk in de kampen hoort hier ook bij. De gevangenen bouwden een dorp waar gevangenen die vrijgelaten werden in konden wonen en werken. Dit gebeurde omdat de gevangenen die hun straf hadden uitgezeten niet werden teruggebracht maar vaak in het gebied bleven wonen. De bouw van zo'n dorp was dus totaal overbodig geweest als de gevangenen niet door de overheid daar naar toe waren gedeporteerd. Het beeld in deze film wordt dus vooral gedomineerd door de politieke visie en de kenmerken van het regime en de kampen die daarin naar voren kwamen.

---

⁵¹ D. Gordon, *Gulag* (Verenigde Staten, 1985).

One day in the life of Ivan Denisovich (1970)

One day in the life of Ivan Denisovich is een Deens-Britse speelfilm gebaseerd op de gelijknamige roman van Alexandr Solzhenitsyn. Solzhenitsyn heeft zelf van 1945 tot 1956 gevangen gezeten in verschillende Goelagkampen. Over zijn ervaringen in deze kampen heeft hij verschillende boeken geschreven. De meest bekende hiervan is wellicht *The Gulag Archipelago*. De film is geregisseerd door de Fin Caspar Wrede en het script is geschreven door de Zuid-Afrikaanse Ronald Harwood, die later ook het script voor *The Pianist* schreef. In de film wordt een doorsnee dag in het leven van Ivan Denisovich in het Goelagkamp beschreven. De film begint met een shot in vogelperspectief van het kamp. Het kamp was een dorp van barakken omheind door hekken en wachttorens met slechts één in- en uitgang. In de wijde omgeving was er, afgezien van sneeuw, niks te bekennen. De gevangenen werden niet bij naam genoemd, maar bij nummer.

Ivan kreeg een straf van drie dagen gevangenschap in een cel, omdat hij niet op tijd was opgestaan. Tijdens het ontbijt vertelde hij wat ze te eten kregen. Elke dag kregen ze dezelfde soep, vis met de groentes die op dat moment voorhanden waren en pap van gekookt gras - wat veel volume had, maar niet vulde.

Na het ontbijt bracht Ivan een bezoek aan de kampdokter. De dokter gaf aan dat hij Ivan geen vrij kon geven voor die dag omdat het maximale aantal vrijgestelde gevangenen, twee, al bereikt was. Na het ontbijt gingen de gevangenen naar de plek waar ze moesten werken. Het was de bedoeling dat zij het nieuwe socialistische centrum voor culturele activiteiten gingen bouwen. De verplaatsing van het kamp naar het werkgebied ging te voet. De gevangenen moesten zich opstellen in rijen, hun handen tegen hun rug houden en te allen tijde naar voren kijken. De tocht gebeurde onder toezicht van gewapende bewakers en waakhonden. De rijen werden geteld wanneer ze weggingen en wanneer ze aankwamen om te kijken of er geen gevangenen ontsnapt waren.

De gevangenen werkten in teams met een kapitein. De teams moesten zich aan een quota houden. De hoeveelheid verrichtte arbeid bepaalde de hoeveelheidvoedsel wat een team kreeg. Dit was een wrede methode, omdat gevangenen die door ondervoeding verzwakt waren, het quota niet konden halen en zo structureel te weinig of geen eten kregen. De arbeiders moesten een fundering aanleggen, een onmogelijke opdracht omdat in de toendra de grond tot diep onder de oppervlakte bevroren was. Ivan vertelde hoe hij in het kamp terecht was gekomen. Hij zat in het Sovjet leger en werd gevangen genomen door de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij ontsnapte en keerde terug naar de Sovjet-Unie. De overheid stelde echter dat je niet levend weg kon komen van de Duitsers tenzij je Sovjet geheimen had prijsgegeven. Hij

kreeg daarom tien jaar voor het verraden van zijn land. Ivan had al acht jaar van zijn straf uitgezeten, maar het kon zo zijn dat je straf verlengd werd. Dat gebeurde ook bij de kapitein van het team van Ivan.

Ook bij de lunch werden de teams geteld zodat er geen extra voedsel mee gesmokkeld kon worden. Na de lunch moest er weer gewerkt worden. Deze keer werd er gemetseld. Nadat de dienst erop zat liepen de gevangenen terug naar het kamp. Dit gebeurde op dezelfde manier als op de heenweg. Er bleken echter er twee gevangenen te missen, waardoor de gevangenen niet konden starten met de tocht. Toen de vermiste gevangenen teruggevonden waren, kon de tocht beginnen. Veel van hen waren bang de tocht in het donker niet te overleven. De bewaker dreigde te schieten wanneer de gevangenen niet zouden gaan lopen. Eenmaal teruggekomen in het kamp vochten de gevangenen over wie er als eerst mochten aan eten. Als laatst was het tijd om de pakketten op te gaan halen en te gaan slapen.⁵²

Analyse *One Day in the Life of Ivan Denisovich*

In deze speelfilm is, net zoals bij *Gulag*, de politieke visie het sterkst aanwezig. Ook hier bevond het kamp zich ver van de bewoonde wereld. Het kamp was streng bewaakt waardoor het bijna onmogelijk was voor gevangenen om te ontsnappen. In deze film kwam ook de wrede aard van de bewakers en autoriteiten naar voren. Zij waren hier ook antagonisten. De bewakers deelden zware straffen uit voor kleine vergrijpen en dreigden de gevangenen te doden wanneer zij niet gehoorzaamden. De gevangenen kregen eten wat hen net genoeg energie gaf om te werken. Het was de bedoeling dat de gevangenen voor een zo laag mogelijke prijs arbeid leverden. Wanneer zij niet genoeg arbeid leverden kregen zij geen voedsel. Hierdoor ontstond een sociale controle waarbij de bewakers elkaar aanspoorde om te werken. Ook moesten de gevangenen dagelijks grote afstanden lopen in extreme weersomstandigheden en moesten zij onmogelijke taken uitvoeren.

De willekeur van het systeem was goed terug te zien toen Ivan Denisovisch vertelde waarom hij in het kamp zat. De autoriteiten bepaalden dat wanneer hij echt gevangen was genomen door het Duitse leger dat hij dat niet overleefd kon hebben. Hij zou daarom welwillend informatie over de Sovjet-Unie met hen gedeeld hebben. In principe werd hij dus veroordeeld voor iets wat helemaal niet waar is. Hij zat al acht jaar in een Goelagkamp omdat de regering een vermoeden had dat hij een bedreiging was voor het land. Een andere factor is de verlenging

---

⁵² C. Wrede, *One Day in the Life of Ivan Denisovich* (Groot-Brittannië, 1970).

van de straffen. Zelfs wanneer een straf was uitgezeten was de kans klein dat je werd vrijgelaten omdat de straf dan verlengd werd.

Gulag 113 (2005)

Gulag 113 is in Canada geproduceerd door Macus Kolga. Hij volgde zijn grootvader Edward Kolga bij een reis naar zijn geboorteland Estland. Hier bezocht Edward belangrijke plekken die in verband stonden met zijn ervaringen met de Goelagkampen. In 1939 vielen Russische troepen Estland binnen een jaar later was het gehele land geannexeerd door de Russische bezetter. In de zomer van 1941 verharde het regime en vonden er regelmatig executies en deportaties plaats. Volgens Anne Applebaum waren gevangenen uit de Baltische Staten buitenproportioneel oververtegenwoordigd in de kampen. Ongeveer 25% van de populatie van de Baltische Staten werd gedeporteerd.

Alle Estse mannen jonger dan vijftig jaar werden opgeroepen waardoor veel van de mannen de bossen in zijn gevlucht. De Sovjet autoriteiten voerden een schrikbewind in. Ze hoopten dat families op die manier hun zonen aan hen overleverden. Voor Edward was een persoonlijk bevel gekomen. Dat betekende dat zijn familie gestraft zou worden als hij niet zou mee werken. De in totaal 50.000 gedeporteerde Estse mannen werden verspreid over de werkkampen in de Sovjet-Unie. Door de autoriteiten werd de deportatie gekenmerkt als een manier om de werkkrachten van Estland te bewaren. De mannen moesten op het station verzamelen en werden per trein naar de hoofdstad gebracht waar verschillende schepen klaarlagen om hen naar de Sovjet-Unie te brengen. De schepen legden aan bij Leningrad. Vanuit daar werden de mannen naar Vologda gebracht.

Net buiten deze stad lag een kamp waar de gevangenen in houten barakken verbleven. Het kamp was niet omheind en er waren geen wachttorens. Sommige arbeiders kregen de opdracht om nieuwe barakken te bouwen. Anderen, waaronder Edward, werden dagelijks naar een houtzagerij gebracht om daar te werken. Ook hier waren er productie quota die gehaald moesten worden. Wanneer het quota niet gehaald werd, kregen de arbeiders minder tot geen eten. De verzwakte arbeiders hadden steeds meer moeite om de quota's te halen. Hierdoor ontstond er een vicieuze cirkel waarin de gevangenen continue geen of te weinig voedsel kregen. Edward verliet het kamp zonder toestemming om voedsel te zoeken in een naburig weiland. Een aantal lokale boeren zagen hem en hij werd opgepakt. Nadat hij enkele dagen in een gevangenis had gezeten, kreeg hij een waarschuwing. Daarop Edward werd teruggebracht naar het kamp. Een paar dagen later moest Edward samen met wat anderen zijn spullen pakken en werd hij naar Kotlas gebracht.

Kotlas was een belangrijk transportatiepunt voor de Goelagkampen in Siberië. Vanuit de stad werden de gevangenen verspreid over de verschillende kampen. De stad kon het grote aantal gevangenen niet aan. Er waren te weinig barakken, de arbeiders leefden in stallen en in zelfgebouwde hutjes enook voedsel was schaars. Edward werd in kamp 113 geplaatst, waar hij de andere gevangenen de taak kregen om bomen te kappen. Kamp 113 werd bewaakt en bestond uit houten barakken. Door de hoge quota's waren hier ook veel mensen ondervoed. Slechts een derde van de personen in het kamp zou overleven. Anne Applebaum vertelde hierover dat het systeem slechts uit willekeur bestond. Er was geen systeem of doel van de kampen te vinden.

De arbeiders vielen officieel onder het gezag van het Rode Leger. Omdat ze niet aan het front gestationeerd waren maar in de kampen terecht kwamen, werd dat gezag verplaatst naar de lokale autoriteiten. Het leger had de mannen moeten voorzien van kleding en voedsel maar door de verplaatsing van het gezag was dat niet gebeurd. Hierdoor moesten de mannen in het noorden werken in hun zomerkleding en stierven veel van hen door de slechte weersomstandigheden. In de zomer van 1942 kwam het Rode Leger inspecteren en nieuwe soldaten rekruteren. Veel van de gevangenen accepteerden dit aanbod omdat ze dan uit het kamp werden geplaatst.

Deze mannen werden naar een trainingskamp in het Oeralgebergte verplaatst. Hoewel de mensen daar wel genoeg voedsel kregen, stierven er nog steeds veel van hen door verschillende epidemieën zoals vlektyfus en buiktyfus. Na de training werden de mannen naar Moskou gebracht om daar voor de Sovjet-Unie te vechten. Tijdens een gevecht ontsnapte Edward en rende hij naar de Duitsers die hem naar een militair hospitaal bij de grens tussen Letland en de Sovjet-Unie brachten. Na de oorlog verhuisde Edward naar Canada.⁵³

Analyse *Gulag 113*

In deze film zijn zowel factoren van de politieke en economische visie te herkennen. Toch staat de politieke visie centraal. Edward gaf meerdere malen aan dat hij door de bewakers niet eens als mens werd gezien en dat hij moest leven in onmenselijke omstandigheden. De gevangenen werden gedwongen te werken zonder schoenen en in ongeschikte kleding. De gevangenen kregen ook structureel te weinig voedsel. Doordat zij de vastgestelde quota's niet konden halen, kwamen zij in een vicieuze cirkel van ondervoeding terecht.

---

⁵³ M. Kolga, *Gulag 113* (Canada, 2005).

Een ander beeld dat naar voren kwam, was het manipulatieve karakter van de autoriteiten. Een voorbeeld hiervan is de bedreiging van familieleden en vrienden door de autoriteiten.

Over het uiterlijk van de kampen waar Edward heeft gezeten, is weinig bekend. Het eerste bestond uit houten barakken en was niet omheind. Over het tweede kamp is de enige gegeven informatie dat het in het oosten van de Sovjet-Unie lag.

Within the Whirlwind (2009)

Within the Whirlwind is een Duits-Pools-Belgische dramafilm. De film werd geregisseerd door de Nederlandse Marleen Gorris. Het script is gebaseerd op de memoires van Jevgenia Ginzboerg. Jevgenia was professor Russische literatuur aan de universiteit van Kazan. Ze was lid van de lokale communistische partij. Aan het begin van de film werd duidelijk dat een van de kameraden van de partij is vermoord. In haar eigen dorp gaf zij, als afgevaardigde, de boodschappen van de partij door. Later werd een lid van de partij opgepakt omdat hij een aanhanger van Trotski zou zijn geweest. Zijn vrouw kwam naar Jevgenia toe omdat ze hulp nodig had. Daarna werden er steeds meer mensen gearresteerd zo ook de rector van de universiteit. De docenten aan de universiteit moesten uitleggen waarom zij de rector niet hadden aangegeven. Jevgenia gaf niet toe iets fout te hebben gedaan en werd daarom aangewezen als bondgenoot. Zij en haar man gaan op bezoek bij de lokale afgevaardigde van de regering, kameraad Beylin. Al snel blijkt dat zij het niet met elkaar kunnen vinden.

Ze ging naar Moskou om tegen die beschuldigingen in beroep te gaan. De aanklacht was toen nalatigheid omdat zij Yel'vlov niet gestopt had. De aanklacht en het verbod om les te geven werden ingetrokken. Beylin liep het kantoor binnen na haar bezoek en Siderov roept haar terug. De aanklacht was veranderd in collaboratie en samenzwering met de vijanden van het volk. Haar lidmaatschap van de partij werd ingetrokken. Jevgenia, een paar andere docenten en verschillende studenten werden opgepakt. Tijdens de arrestatie werd ze vastgehouden in een redelijk ruime cel met een raam. Er was geen bed, maar wel een bank. Ze mocht niet lopen in de cel. In de cellen kon ze het geschreeuw van gevangenen die gemarteld werden horen. Ze weigerde de bekentenis te tekenen omdat ze vond dat ze geen fouten had gemaakt. Ze werd schuldig bevonden van lidmaatschap van een trotskistische antirevolutionaire beweging. Ze werd veroordeeld tot tien jaar dwangarbeid en vrijlating na die tien jaar.

Ze werd met de trein naar Siberië gebracht. In de trein zaten alleen vrouwelijke gevangenen. Vanaf het station moesten de vrouwen, onder bewaking, nog naar het kamp lopen. Tijdens die tocht kwamen ze een groep mannen tegen. De personen van de twee groepen die

naar elkaar toegingen werden neergeschoten. Het kamp werd bewaakt door een dubbele omheining met een poort die als in en uitgang diende. In dit kamp waren geen wachttorens aanwezig. Een kampdokter onderzocht of de vrouwen gezond genoeg waren om te werken.

De vrouwen werkten buiten het kamp. Zij moesten bomen kappen onder bewaking. Wanneer het kouder dan -50 graden Celsius was hoefden zij eigenlijk niet te werken. Volgens de bewakers was het dat alleen nooit. Toen Jevgenia dat aangaf dreigde de bewaker haar neer te schieten. Bij het avondeten kwam Jevgenia een van haar oude studenten tegen. Een van zijn benen was afgevroren. Hij werd naar de mijnen gestuurd omdat er een grotere kans was dat hij daar zou sterven, zonder zijn been was hij immers geen volwaardige werkkraft en nutteloos als arbeider.

Tijdens haar verblijf in het kamp kreeg ze te horen dat haar man zelfmoord had gepleegd toen hij gearresteerd werd en dat haar oudste zoon in een jeugdkamp was overleden door verhongering. Ze vluchtte naar buiten en viel in slaap. De volgende ochtend werd ze wakker in de ziekenzaal van het kamp. Op de ziekenzaal kwam ze Beylin tegen die vertelde dat hij onschuldig vast zat en zij lachte hem uit. Hij had haar immers ook onschuldig opgesloten.

Vanaf die tijd hielp Jevgenia de dokter op de ziekenzaal. Ze mocht ook zonder bewaking met de dokter buiten het kamp naar kruiden zoeken. Ze kreeg een relatie met de kampdokter, maar de bewaking kwam erachter en de dokter werd naar een ander kamp verplaatst. Nadat ze haar straf had uitgezeten werd ze vrijgelaten en vond ze de dokter terug in de toendra.⁵⁴

Analyse *Within the Whirlwind*

Ook in deze film werd er vooral gericht op het politieke aspect van het systeem en de Goelagkampen. Ten eerste de behandeling tijdens het verhoor. Jevgenia werd beschuldigd van iets wat zij niet had gedaan. Aanvankelijk werd de aanklacht ingetrokken, maar later werd hij veranderd. Dat gebeurde omdat de hoogste officier in het district een hekel aan haar had. Het beeld wat in deze film werd neergezet, is dat het mogelijk is om veroordeeld te worden op basis van valse beschuldigingen. Er werd geprobeerd de verdachten zowel fysiek als mentaal te breken. Onder andere doordat ze alleen maar mochten zitten in een koude donkere cel. Tijdens het verhoor werd er ingespeeld op de zwakke punten van de verdachten. In het geval van Jevgenia waren dat haar kinderen.

Het kamp waar ze naar toe werd gebracht is ook typerend voor de politieke visie. Het lag ver van de bewoonde wereld in de toendra. Het kamp was volledig en dubbel omheind en

---

⁵⁴ M. Gorris, *Within the Whirlwind* (Duitsland, 2009).

er was maar één in- en uitgang. De bewakers in het kamp waren brutaal. Toch waren er wel kenmerken die niet binnen de visie pasten. Zo mag de hoofdpersoon ook buiten het kamp, zonder bewaking, naar kruiden zoeken. Dat is vreemd aangezien dat tegen de zin van een dubbele omheining ingaat. Een andere factor die niet geheel binnen de politieke visie valt, is dat ze werd vrijgelaten nadat haar straf was afgelopen. Typisch voor de politieke visie was juist dat de straf vaak steeds opnieuw verlengd werd zodat de gevangenen nooit vrijkwamen.

Periode 1990-2000, Economische visie

De tweede periode die behandeld werd in deze scriptie is die tussen 1990 en het begin van de jaren 2000. Binnen deze jaren stond nog steeds het motief van de Sovjet regering centraal. In veel van de films die in deze tijd gemaakt werden stond niet enkel de politieke/Stalinistische visie centraal. In deze tijd werd het uitgebreid met de economische visie. In het volgende deel worden dus films behandeld waarin zowel de politieke als economische visie naar voren kwam.

So weit die Füße tragen (As Far as my Feet Will Carry Me) (2001)

So weit die Füße tragen is een Duitse film geproduceerd, geschreven en geregisseerd door Hardy Martins. De hoofdpersoon van deze film was Clemens Forell. Hij was een Duitse soldaat die werd opgepakt voor misdaden tegen zogenaamde partizanen, aanhangers van het regime in de Sovjet-Unie. Hij werd hiervoor veroordeeld tot 25 jaar dwangarbeid. Hij moest deze straf volbrengen op 'Kaap Dezjnjov', de meest noordelijke kaap van de Sovjet-Unie. De reis naar deze plek was per trein. In de wagons was weinig plek en er was maar een warmtebron, een kleine kachel. De gevangenen in de wagon mochten in beurten bij de kachel zitten om op te warmen. Tijdens de treinreis werd een tussenstop gemaakt om de doden uit de trein te halen en om hout voor de kachels op te halen. Elke gevangene mocht vier stukken brandhout meenemen. In de trein kreeg elke gevangene een stuk vis als avondeten.

De reis naar het kamp maakten ze te voet. Dit gebeurde onder begeleiding van bewapende soldaten, waakhonden en sleeën met paarden. De sleeën waren bedoeld om gewonde gevangenen op te verplaatsen. Het kamp zelf bestond uit niet omheind barakken. Bij aankomst moesten de nieuwe gevangenen zich opstellen in rijen en werden ze geteld. Daarna werden ze onderzocht door de kampdokters. Hierna werden de gevangenen de loodmijnen in geleid waar zij en hun kleding ontsmet werden.

Na dit alles werd de gevangenen opgedragen in de mijnen te werken. Clemens werd door de luitenant uit de mijn gehaald om aan een kapotte machine te werken. Clemens was

namelijk monteur in het leger en de luitenant dacht daarom dat hij de machine kon maken. Na een paar dagen lukte het Clemens om de machine die lood moest verplaatsen te repareren. Hij probeerde op dat moment te ontsnappen in een wagon. Hij werd echter ontdekt en als straf moest hij enkele dagen doorbrengen in een ondergrondse cel. Door de ontsnappingspoging van Clemens kregen de andere gevangenen minder voedsel. Terug in de mijnen vielen zij hem aan. Hij lag enkele dagen op de ziekenzaal. Hij werd door de dokter onderzocht en de dokter vertelde hem dat er lood op de ramen zat en dat iedereen loodvergiftiging zal krijgen.

Clemens bedacht samen met de dokter een plan om uit het kamp te ontsnappen. 's Avonds ontmoette hij de dokter en samen bedachten ze aan de hand van een kaart een ontsnappingsroute. De dokter gaf hem een zaklamp, een trui en een kompas. Uit een gat in de grond haalde hij een rugzak en sneeuwschoenen en hij begon te lopen. Hierna volgde een klopjacht die voor de verdere analyse niet interessant was.⁵⁵

Analyse *So weit die Füße tragen*

Wanneer er naar de ligging van het Goelagkamp gekeken werd, kwam dit overeen met de politieke visie. Het kamp lag in het verre noorden. In de weide omgeving was geen bewoning te bekennen. Op de kaap kwam de temperatuur slechts enkele maanden per jaar boven het vriespunt. Het kamp bestond uit barakken, waarvan een de ziekenzaal, en was niet omheind. Het was niet nodig om het kamp te omheinen want wanneer een van de gevangenen zou ontsnappen was de kans groot dat hij zou doodvriezen.

De bewakers en leiding van het kamp waren wreed. Wanneer gevangenen niet luisterden werd er op hen geschoten en er werden lijfstraffen uitgedeeld. Als een gevangene een misdaad had begaan werd de hele groep gestraft. Dit werd waarschijnlijk gedaan zodat gevangenen minder misdaden zouden plegen en minder vaak zouden proberen te ontsnappen. Clemens werd opgepakt voor misdaden tegen aanhangers van het Sovjetregime. Aangezien hij bij het Duitse leger zat, en waarschijnlijk dus tegen het Rode Leger gevochten heeft, lijkt het erop dat hij niet onterecht veroordeeld werd. De gerechtvaardigde arrestatie staat ook in contrast met de films die in de vorige alinea's besproken zijn. Hier was de veroordeling vrijwel altijd ongegrond.

De analyse die hierboven gegeven werd, leek erg op die van de politieke visie. Toch was er een wezenlijk verschil. Het kamp was naast een loodmijn gebouwd en de gevangenen moesten in deze mijn werken. De arbeid die zij uitvoerden was zeker niet nutteloos. Clemens kreeg zelfs een bevoorrechte positie. Hij hoefde niet in de mijn te werken als hij een machine

---

⁵⁵ H. Martins, *So weit die Füße tragen* (Duitsland, 2001).

zou repareren die het werk zou versnellen. Ook werden gewonde gevangenen die uit de trein kwamen niet meteen doodgeschoten. Deze werden op sledes meegenomen en verzorgd zodat zij ook in de mijnen konden werken. Binnen dit kamp waren de leefomstandigheden nog steeds verschrikkelijk en de methoden van marteling binnen het kamp waren nog steeds wreed. Toch was het niet alleen de bedoeling dat gevangenen zich dood moesten werken. De arbeid die ze uit moesten voeren was in het voordeel van de staat. Het was daarom belangrijk zo min mogelijk leven te verliezen en zoveel mogelijk te produceren.

BBC Gulag (2000)

Gulag is een documentaire die in 2000 werd uitgebracht door de BBC. Deze Britse documentaire werd geregisseerd door Angus MacQueen. In de documentaire kwamen verschillende personen aan het woord. Om het overzicht te bewaren werd er in dit paper een selectie van geïnterviewde personen weergegeven. Dit waren onder andere een vrouw die aanwezig was bij de afgraving van het Moskoukanaal, een persoon die in een Goelagkamp gevangen heeft gezeten, een lid van de geheime politie en een archivaris.

Daria Filimonova gaf aan dat het kanaal simpelweg door iemand gegraven moest worden dus dat gevangenen het moesten doen. Het graven van het kanaal gebeurde met de hand. Zij werkte zelf voor de commandant. Haar baan was het verzorgen van de kinderen van de arbeiders. Ze gaf aan dat veel mensen niet genoeg te eten hadden en daarom voedsel stalen. Wanneer ze daar voor opgepakt werden, moesten ze gedwongen werken. De arbeiders die het Moskoukanaal groeven werden niet betaald, maar ze kregen wel te eten.

Evgenij Filibog werd veroordeeld tot vijftien jaar dwangarbeid voor spionage. Hij begreep niet waarom hij werd opgepakt, aangezien zijn vader en zijn broer beiden communisten waren. Hij gaf aan dat hij nooit iets heeft gezegd wat niet mocht en dat hij altijd zijn mond heeft gehouden. In het dorp werden ze door communisten in de gaten gehouden. Wanneer hij thuis kwam na zijn werk keken de communisten door de ramen waar hij mee bezig was. Zijn oom woonde tegenover hem en hij had een dorsmachine. Hij gaf een deel van zijn graan aan de staat zoals hem werd opgedragen. Toch werd hij gearresteerd.

Alexander Bochkovski was een politieagent van de geheime dienst. Hij zei dat er geen gemakkelijk antwoord op de vraag waarom onschuldige personen gearresteerd werden gegeven kan worden. Hij gaf aan dat de regeerperiode van Stalin een goede tijd was, zijn kinderen hebben allemaal gestudeerd en hij kreeg vier keer het basispensioen. Hij zei dat hij het verschil tussen goed en kwaad kende. Hij is boos dat de huidige maatschappij alleen de negatieve zaken uit het verleden zag. Ze leken vergeten te zijn dat de regering van de Sovjet-Unie hen ook gratis

onderwees. Mensen moesten objectief blijven. Onder het bewind van Stalin werden er mensen geëxecuteerd en werden er mensen onterecht opgepakt, maar er waren ook goede dingen, zoals gratis onderwijs en medische zorg.. Mensen hadden daarnaast vaak een woning en de rente was laag. Toch beweerden sommige personen dat het in die tijd slecht was. Alexander vroeg zich af of zij het verschil tussen goed en slecht wel konden zien.

In het staatsarchief van Rusland lagen de documenten van de Goelag, de hoofdadministratie van de kampen. De maker van de documentaire was hier samen met Dina Nakhatovich, de hoofdarchivaris. Uit deze documenten bleek dat er geheime onderzoekskampen waren. Deze kampen werden gerund door een geheim departement van de NKVD. Bekende wetenschappers werden naar deze kampen gestuurd om aan verdedigingsprojecten van de overheid te werken. Zij moesten bijvoorbeeld vliegtuigen, schepen, geweren en bommen ontwerpen. Niet alleen wetenschappers maar ook reguliere gevangenen stonden in dienst van de overheid. Zij moesten bijvoorbeeld bedden en tuingereedschappen maken. Niet alleen zware gebruiksvoorwerpen werden door hen gemaakt, maar ook tapijten, kleding en speelgoed. Deze gebruiksvoorwerpen werden daarna in winkels over het hele land verkocht. Dina gaf aan dat de Goelagkampen niet alleen een systeem van gevangenen waren, maar ook een industriële aangelegenheid. Volgens haar werkten gevangenen in alle sectoren die er waren. De Goelagkampen waren ook een economische onderneming.⁵⁶

Analyse *BBC Gulag*

In deze documentaire kwamen zowel de politieke als de economische visie naar voren. Uit de film blijkt dat er personen onterecht werden opgepakt en bespioneerd werden. Ook werden er executies voltrokken. Toch was dat niet het enige. Het Moskoukanaal moest gegraven worden en wanneer dat niet vrijwillig kon gebeuren, moesten het gevangenen zijn die dit project uit gingen voeren. Niet alleen het uitvoeren van landschapsveranderingen, maar ook de reguliere productie van goederen werd door gevangenen in Goelagkampen gedaan. Zij maakten zowel alledaagse als luxe goederen die daarna in winkels over het hele land verkocht werden. De hoofdarchivaris gaf het al aan. De Goelagkampen waren niet alleen een strafstelsel, maar ook een economische aangelegenheid. Hier werd massaproductie uitgevoerd en het werk gedaan wat anders zou blijven liggen.

---

⁵⁶ A. MacQueen, *Gulag* (Groot-Brittannië, 2000).

In het volgende deel is nog steeds de politieke visie het sterkst vertegenwoordigd. Er kwamen ook geen nieuwe visies meer bij. Toch is er vanaf 2000 wel een verandering te zien in de films.

Periode vanaf 2000, Victim centered approach

Waar eerst de nadruk werd gelegd op de overheid en haar motieven is dat nu niet langer het geval. In de volgende films lag de nadruk op de gevoelens van de slachtoffers en overlevenden van de Goelagkampen. Dat wordt ook wel een victim-centered approach genoemd.

Children of the Gulag (2013)

Children of the Gulag is een Schotse documentaire uit 2013. Het script voor de documentaire werd geschreven door Anna Mhoireasdan. De film werd geregisseerd door Romain Icard. De documentaire werd al eerder in Frankrijk uitgebracht (2011). In de film vertellen enkele volwassenen over hun tijd als kinderen in de Goelagkampen. Hiervan zijn er voor deze samenvatting drie geselecteerd. Een Russisch persoon die als kind naar een Goelagkamp gedeporteerd werd. Een persoon die in een Goelagkamp geboren werd en een Duits persoon die als kind naar een kamp gedeporteerd werd. De presentatrice gaf een korte introductie op de goelagkampen. Ze vertelde dat in 1936 de status *vijand van het volk* werd geïntroduceerd door de NKVD. Vanaf dat moment zouden er miljoenen mannen, vrouwen en kinderen naar de Goelagkampen gedeporteerd worden.

Marat Alexandrevitch Nossov werd gedeporteerd toen hij negen jaar oud was. Hij verbleef van 1938 tot 1943 in de Goelag. Zijn vader was een invloedrijk lid van de communistische partij. In 1938 kwam er een afgevaardigde van de NKVD naar het huis om te vertellen dat de vader dringend verzocht werd naar het Kremlin te komen. De familie heeft hun vader nooit meer gezien. Enkele dagen later werd de moeder gearresteerd omdat zij niet aan de NKVD had verteld dat haar man een vijand van het volk was. Zij kreeg hiervoor een straf waarbij ze tien jaar moest werken in een Goelagkamp en vervolgens nog acht jaar in gevangenschap moest leven. Marat werd samen met zijn zusje naar het Danilov klooster gebracht. Dat klooster fungeerde als een detentiecentrum voor kinderen van politieke gevangenen. Daar werd hij van zijn zusje gescheiden en met de trein naar een kamp gebracht.

Binnen het kamp heerste een heropvoedingsregime. De kinderen werd geleerd van het regime te houden en loyaal te zijn aan het regime. Sommige van de oudere kinderen werden naar de frontlinie gestuurd. Diegene die daar naar toe werden gestuurd, kregen de titel 'held van de Sovjet-Unie'. Veel van hen gingen met trots omdat dat hen was aangeleerd in het kamp.

Tatiana Nikolskaya werd geboren in een Goelagkamp in Dolinka in Kazachstan. Haar moeder was veroordeeld voor een tienjarige straf toen ze geboren werd. Zij zelf verbleef van 1941 tot 1953 in een kamp. Er was vrijwel geen kleding voor de kinderen in het kamp. Wanneer de kinderen gingen wandelen moest zij ook onder bewaking in een rij lopen. Er was ook niet genoeg voedsel voor de kinderen. Tatiana vertelde dat ze gek werd van de honger. Het moment waarop de kinderen brood kregen waren de gelukkigste momenten in het kamp. De gewoonte om bij elke maaltijd brood te eten was zo bij haar ingeprent dat ze er nooit mee stopte. Het bericht dat Stalin overleden was, bereikte haar via de radio in het kamp. De kinderen kregen instructies om hierom te rouwen en te huilen. Tatiana hilde ook, maar haar broer vertelde haar dit niet te doen en dat ze later zou begrijpen waarom. Ze vertelde dat ze zich niet schaamde omdat ze in een Goelagkamp had gewoond. Ze zei dat ze wel niet begreep waarom ze er terecht was gekomen. Ze vroeg zich nog steeds af door wie het kwam dat ze daar beland was. Was het de schuld van haar moeder, haar vader of een ander familielid? Daarom heeft ze veel van haar vrienden nooit verteld dat ze in een Goelagkamp geboren werd. De meeste van haar vrienden kennen haar verhaal niet.

Emma Schwartzkop werd samen met haar familie gearresteerd toen ze acht jaar oud was. Ze verbleef in een Goelagkamp van 1943 tot 1953. Uiteindelijk werd ze van de rest van haar familie gescheiden en kwam ze alleen in Kazachstan terecht. Ze vertelde dat er te weinig eten was en dat de kinderen soms de nabijgelegen velden in konden om naar eten te zoeken. In het kamp bevond zich een olieslagerij. Hier stalen de kinderen olie om hun lege maag te vullen. In dit kamp werden de kinderen ook geleerd van Lenin en Stalin te houden. Zo werden er liederen gezongen die de leiders van de Sovjet-Unie prezen. Aanvankelijk waren er veel Duitse kinderen in het weeshuis binnen het Goelagkamp. De kinderen spraken Duits met elkaar. Emma kon slechts een paar woorden Russisch spreken. Van de leraar mochten de kinderen geen Duits meer met elkaar spreken want dat werd door de autoriteiten gezien als een vorm van fascisme. Wanneer Emma het kamp mocht verlaten was ze verbaasd dat de gewone bevolking in de zomer jassen droeg. De kinderen in het kamp moesten hun jassen inleveren wanneer de zomer begon. Ze vertelde dat ze zich in haar hart nog steeds Duits voelde, zelfs toen ze zich geen woord Duits meer kon herinneren.⁵⁷

---

⁵⁷ R. Icard, *Children of the Gulag* (Schotland, 2013).

Analyse *Children of the Gulag*

In deze documentaire stond de politieke visie centraal. De personen die in deze documentaire spraken, werden toen ze kinderen waren door de staat behandeld als criminelen. Veel van hen hadden geen idee waarom zij werden gedeporteerd. Anderen werden enkel gedeporteerd omdat hun ouders een misdaad hadden begaan. Er was te weinig voedsel en de kinderen moesten zware lichamelijke arbeid uitvoeren. Ook de heropvoedingsvisie kwam in deze documentaire voor. Tegen sommigen van hen werd verteld dat de staat hun nieuwe ouders was. De kinderen werden aangeleerd van Stalin en de Sovjet-Unie te houden. Kinderen die niet uit Rusland kwamen mochten hun eigen taal niet meer spreken, enkel nog Russisch. Toch lag de focus niet alleen op het karakter van het regime. Een belangrijk doel van de documentaire was dat de sprekers hun verhaal konden doen aan de wereld. Zij zochten naar een verklaring voor hun deportatie. In deze film was dus sprake van een *victim centered approach*. Het leed van wat deze personen werd aangedaan is belangrijker dan de bedoelingen van de regering en de geheime dienst.

Tovarisch I Am Not Dead (2007)

Dit is een Amerikaanse documentaire over de joodse Garri Urban gemaakt door zijn zoon Stuart Urban. De film volgde de zoektocht van Garri Urban naar zijn documenten in Rusland en de reis naar zijn geboorteplaats. De film heeft dezelfde titel als het boek dat Garri Urban over zijn ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog en in de Goelagkampen geschreven heeft. Toen in 1991 het communisme verdween maakten Garri en Stuart Urban een reis naar Rusland om bewijzen over het verleden van Garri terug te vinden. Zij deden dit omdat sommige critici aan het verhaal van Garri twijfelden. Toen ze in Rusland aankwamen bleek dat Garri nog steeds gezocht werd vanwege spionage. Hij kreeg de status van spion omdat hij na zijn arrestatie in 1939 probeerde te ontsnappen.

De eerste plek die ze bezochten was een rivier bij het grensgebied tussen Polen en Roemenië. Nadat Garri de Duitse bezetter ontvlucht was wilde hij hetzelfde doen voor de Russische bezetter. Hij probeerde vanuit Polen te vluchten naar Roemenië. Hij raakte gewond door schoten toen hij de rivier probeerde over te steken. De Sovjet soldaten gaven aan dat hij dood was, daarop antwoorde hij 'tovarisch (kameraad) I am not dead'. De soldaten reageerden daarop dat hij geen goede kameraad was omdat hij probeerde te ontsnappen. Hij werd naar het lokale hoofd van de KGB gebracht. Voor het illegaal oversteken van de grens kreeg Garri een straf van vijf jaar.

In de documentaire vertelde Anne Applebaum dat iedereen die probeerde te ontsnappen gezien werd als een verrader en de status van een politieke gevangene kreeg. Het was bijna

onmogelijk om uit de kampen te ontsnappen. Garri was dokter en volgens Applebaum was het leven in de kampen voor medici een stuk makkelijker dan voor reguliere gevangenen. Zij leefden in andere barakken en zij kregen soms ook meer voedsel. Garri werkte een aantal jaar succesvol als dokter in een kamp maar probeerde toch te ontsnappen. Hij deed dat met behulp van een vrouw die een KGB uniform bemachtigd had. Hij mengde zich in een konvooi dat het kamp ging verlaten en kwam op die manier bij een station terecht.

Het voornaamste doel van Garri Urban was om zijn dossier in te zien. Dat probeerde hij als eerst bij het hoofdgebouw van de KGB in Tasjkent, Oezbekistan. In dit gebouw bevonden zich ook de cellen waar het verhoor plaatsvond. Hier weigerden ze informatie vrij te geven dus besloten ze naar Moskou te gaan om daar naar meer informatie te zoeken.

In Moskou ontmoetten ze ook Noka. De vrouw die zijn vriendin was nadat hij uit het kamp ontsnapt was. Op een dag liep Garri uit haar huis om sigaretten te halen toen hij opnieuw opgepakt werd. De KGB officieren lieten hem weten dat ze van zijn ontsnapping afwisten. In ruil voor vrijheid kon hij voor hen gaan werken, maar hij weigerde en dus werd hij gemarteld. In Moskou bezoeken ze het Loebjanka. Dat was een gevangenis waar door de KGB veel gevangenen zijn gemarteld en geëxecuteerd. Hier kregen zij ook geen toestemming om de documenten in te zien dus verplaatsten ze zich weer naar Tasjkent om het daar nog eens te proberen.

De tweede keer claimden ze dat de documenten onvindbaar zijn. Ze stuurden daarom een brief naar de autoriteiten met de vraag of zij de documenten wel konden leveren. Als antwoord hierop kregen ze een brief waarin werd bevestigd dat Garri in 1993 veroordeeld was tot vijf jaar straf voor spionage. Garri belde de hoofdaanklager, maar hij kreeg van hem ook geen bevredigend antwoord.

In 1992 lukte het Garri een deel van zijn dossier terug te krijgen van een kolonel. De kolonel gaf aan dat het andere deel vanwege veiligheidsredenen nog niet kon worden vrijgegeven. Hij nam het eerste deel van het dossier mee naar het Verenigd Koninkrijk. Na de dood van zijn vader probeerde Stuart nogmaals om het hele dossier in te zien. In 2005 ging hij nog een keer naar het Loebjanka, maar de autoriteiten claimden dat er geen dossier bestond. Enkelen maanden later ontving Stuart toch een bericht per fax. Daarin stond nogmaals dat er geen dossier bestond voor zijn vader -in tegenstelling tot wat de kolonel beweerde. Het tweede deel van het dossier hebben ze nooit in kunnen zien.⁵⁸

---

⁵⁸ S. Urban, *Tovarish I Am Not Dead* (Verenigde Staten, 2007).

Analyse *Tovarish I Am Not Dead*

Uit deze documentaire werd duidelijk dat Garri de Goelagkampen zag zoals de politieke visie ze beschreef. In de film kwamen de gevangenen en kampen naar voren als een gruwelijke plek waar velen gemarteld en gedood werden. De regering van het land was corrupt. Zoveel werd duidelijk toen zij hem een ultimatum stelde: hij moest voor hen werken of hij werd opnieuw naar een Goelagkamp gestuurd. In de documentaire kwam ook Anne Applebaum aan het woord, een auteur die nauw verbonden is met de politieke visie. Zij beschreef deze dan ook zo in de documentaire.

Dat was echter niet wat centraal stond in de documentaire. Wat centraal stond, was de zoektocht naar het dossier van Garri Urban. Dat de Goelag een verschrikkelijk systeem was leek slecht bijzaak te zijn. De hoofdzaak was dat Garri de documenten in handen zou krijgen en dat hij eindelijk zou weten waarvoor hij precies veroordeeld was en wat zijn straffen hiervoor waren. Hier is dus ook de overlevende het hoofdelement. Zijn ervaring binnen deze zoektocht stond centraal.

Reise in die Hölle: Straflager Workuta (2008)

Reise in die Hölle: Straflager Workuta is een Duitse film geregisseerd door Rita Knobel-Ulrich, die slavistiek en politicologie studeerde. In de documentaire ging Rita samen met drie Duitse personen, die gevangen hebben gezeten in een Goelagkamp, naar Rusland. Hier probeerden zij de redenen waarom ze gearresteerd werden te achterhalen en bezoeken zij de overblijfselen van het kamp waar zij opgesloten hebben gezeten.

De presentatrice en de drie voormalig gevangen ontmoetten elkaar op het centraal station van Berlijn om de reis naar Vorkoeta te beginnen. Hier werd van sommigen duidelijk hoe lang zijn in het kamp verbleven hebben. Een van de mannen heeft negen jaar in een kamp doorgebracht. Wanneer de personen met de trein naar Rusland reisden, vertelden sommigen van hen over hun arrestatie. Een van de vrouwen vertelde dat ze op een trein gezet werd en dat ze niet wist waar ze naar toe werd gebracht. Ze wist alleen dat de trein Duitsland uit reed. Een andere man zei dat hij er geen duidelijk beeld bij had wat er ging gebeuren maar dat hij wel veel angst voelde. Uit de verhalen van de reizigers bleek dat veel van de gevangenen de eerste week van de reis niet overleefden.

De eerste echte stop vond plaats in Moskou. Zij bezochten ook het Loebjanka om hun dossiers in te zien. Op de omslagen stond dat deze documenten voor eeuwig bewaard moesten blijven. In de documenten staan transcripties van de verhoren, de aanklacht en de veroordelingen. Bij een van de mannen was de aanklacht dat hij geweigerd had zich aan te

sluiten bij de KGB. Een van de vrouwen, Anita, was aangeklaagd voor spionage omdat zij in het westen wilde leven en niet in het oosten. Een andere man was journalist en schreef voor een westerse krant, maar woonde in het oosten. Volgens de KGB was hij daarom een spion. Ze bekeken niet alleen de dossiers, maar brachten ook een bezoek aan de cellen. De reizigers vertelden dat zij zich vernederd voelden. Toen ze in de buitenplaats stonden werden sommige van hen emotioneel vanwege het uitzichtloze bestaan in de gevangenis.

Daarna namen ze de trein naar Vorkoeta. Tijdens deze reis schreven de mannen dagboeken om hun gevoelens daarin te kunnen uitten. Toen de reizigers de besneeuwde vlaktes zagen, vertelden zij over hun ervaringen na de treinreis. Een van hen moest door de toendra van kamp naar kamp lopen. Aangekomen in Vorkoeta vertelde Anita over een van de klussen die zij moest doen. Dat was het sneeuwvrij maken van het spoor zodat de treinen konden rijden. Van de mijnen die bestonden in de tijd dat Goelagkampen operationeel waren, waren er nog maar enkele over. Toch werkte nog een groot deel van de mannen in dit gebied in deze mijnen.

Nadat ze enkele dagen in de stad waren verbleven, vertrokken ze naar de toendra. Hier bezochten ze een kerkhof waar slachtoffers van de Goelagkampen begraven lagen. In een van de kampen was een bloedige opstand geweest die veel gevangenen niet overleefd hadden.⁵⁹

Analyse *Reise in die Hölle: Straflager Workuta*

In deze documentaire gebeurde hetzelfde als in *Tovarich I Am Not Dead*. Het is een zoektocht van een groep mensen uit Duitsland naar antwoorden. Zij wilden weten waarom ze gedeporteerd werden. Tijdens de treinreis die ze maakten naar Vorkoeta werd duidelijk dat zij allemaal verschrikkelijke dingen hadden meegemaakt. Een belangrijk onderdeel van de verwerking was het praten over gevoelens. Het doel van deze documentaire was niet het weergeven van de verschrikkingen van de Goelagkampen. Het tonen wat deze verschrikkingen met deze groep mensen had gedaan was het thema. Niet het regime maar de emoties en ervaringen van de groep ouderen die deze reis voor de tweede keer in hun leven maakte stond centraal.

---

⁵⁹ R. Knobel-Ulrich, *Reise in die Hölle: Straflager Workuta* (Duitsland, 2008).

Hoofdstuk 3: Conclusie

Conclusie

Uit de analyse van het bronmateriaal is gebleken dat geen van de genoemde hypothesen waar blijkt te zijn. De eerste hypothese, die stelt dat er een aanzienlijk verschil is tussen de beeldvorming in speelfilms en documentaires, is niet waar gebleken. In zowel de speelfilms als de documentaires komt de politieke visie het vaakst voor. Dat wil zeggen dat in zowel speelfilms als documentaires Goelagkampen afgebeeld worden als een plek in Siberië, ver verwijderd van de bewoonde wereld. De kampen werden omheind door wachttorens en prikkeldraad en de bewakers waren brutaal. In bijna elke film waren de gevangenen protagonisten en de autoriteiten antagonistisch. De mise-en-scène was vrijwel altijd op locatie. Er was een tekort aan voedsel en de gevangenen moesten vooral hard werken. De economische visie kwam ook in beide soorten films vaak voor. Dat wil zeggen dat er gewerkt werd in gebieden met veel grondstoffen en dat er artikelen gemaakt werden voor gebruik in andere kampen of voor de verkoop. De andere twee visies, de tsaristische visie en de heropvoedingsvisie, komen in een enkele documentaire voor, maar worden daar ook niet uitgebreid behandeld. Door de aard van een speelfilm is het logisch dat daarin alleen de meest bekende visies getoond werden. Het is wel opvallend dat de documentaires, die ook wel actualiteitsfilm genoemd worden, niet verder ingaan op de minder bekende visies omdat die over het algemeen vaak nieuwe wetenschappelijke inzichten en visies tonen.

De tweede hypothese, dat de dominante visie in films tijdgebonden is, is niet geldend in het opzicht dat er geen verschuiving te zien is in de visie die het vaakst voorkomt. Het patroon was hierin ook dat de standaard visie het vaakst voorkwam, gevolgd door de economische visie en daarna de heropvoedingsvisie en de Tsaristische visie.

Het was wel zo dat er een verschuiving te zien was op de focus van de films. In de jaren '80 en '70 lag de nadruk op het regime en de standaard visie. De films werden gekenmerkt door besneeuwde, afgelegen gebieden en een hard regime binnen de kampen. In deze films werden Goelagkampen verbeeld als willekeurige systemen van terreur en willekeur waarin iedereen, schuldig of onschuldig, in kon belanden. In de jaren '90 verschoof de focus, vanaf toen werden de kampen niet alleen neergezet als een vorm van terreur maar ook als een middel om iets te bereiken. De economische visie kwam dan ook vaker voor, de kampen waren niet alleen onderdeel van een schrikbewind, maar ook een manier om het vijf jaren plan van Stalin uit te voeren. Niet alleen wachttorens en besneeuwde toendra's werden getoond maar ook het delven van grondstoffen en de productie van goederen. Nog later in de tweede helft van de jaren '90

en 2000 vond er nog een verandering plaats. In plaats van te focussen op de kampen werd er gefocust op de slachtoffers. Steeds vaker werd er gesproken over hoe zij zich voelden tijdens hun verblijf in de kampen. De mensen die gevangen hebben gezeten, kregen een stem. Hierdoor kwam ook de heropvoedingsvisie vaker voor. Door interviews van personen die vrij zijn gekomen kon er een beter beeld gevormd worden van de manier waarop die heropvoeding plaats vond. Door de focus op de mens in plaats van het systeem kwam de heropvoedingsvisie vaker naar voren.

Het is dus zo dat in alle films, speelfilm of documentaire, de standaardvisie het meest dominant was. Deze visie werd gevolgd door de economische visie en daarna de heropvoedingsvisie. De visie dat de Goelagkampen een voortzetting waren van het Tsaristisch regime kwam nauwelijks voor. De eerste hypothesen bleken niet houdbaar te zijn, de laatste hypothese bleek wel waar te zijn maar niet op de manier zoals deze in het eerste hoofdstuk werd beschreven. Hoewel er op basis van dit onderzoek geen extreem grote verschillen te zien waren, wil dat niet zeggen dat, dat niet voor andere onderzoeken wel het geval kan zijn. Op basis van dit onderzoek kan vervolgonderzoek gedaan worden. Zo kan er een soortgelijk onderzoek, met dezelfde hypothesen, worden gedaan voor Russische films. De resultaten daarvan kunnen vergeleken worden met dit onderzoek. Het is aannemelijk dat er een groot verschil in de verbeelding van Goelagkampen in films tussen westerse en Russische films is.

Een andere mogelijkheid voor vervolgonderzoek is de vergelijking tussen de dominante visie binnen films en literatuur. Hierbij kunnen de resultaten vergeleken worden met een soortgelijk onderzoek over bijvoorbeeld boeken waarin een verhaal verteld wordt over Goelagkampen en de ervaringen van een persoon binnen deze kampen. Bij deze boeken kan gekeken worden welke visie dominant is. Hiervoor kunnen zowel fictieve werken als egodocumenten gebruikt worden. Door egodocumenten te gebruiken kan het zijn dat niet alleen de politieke/Stalinistische visie dominant is. Hierin kunnen namelijk verhalen naar voren komen van personen die een heel andere ervaring hadden dan de meerderheid van de mensen die werd gedeporteerd naar een Goelagkamp.

Bibliografie

Literatuur

- Adler, N., *Keeping Faith with the Party: Communist Believers Return from the Gulag* (Bloomington, 2012).
- Applebaum, A., *Gulag: A History of the Soviet Camps* (Londen, 2004).
- Barber, S., *Using Films as a Source* (Manchester, 2015).
- Barnes, S.A., *Death and Redemption: The Gulag and the Shaping of Soviet Society* (Princeton, 2011).
- Barta, T., *Screening the Past: Film and the Representation of History* (Westport, 1998).
- Beer, D., *The House of the Dead: Siberian Exile Under the Tsars* (Londen, 2016).
- Boswell, M., *Holocaust Impiety in Literature, Popular Music and Film* (New York, 2012).
- Corrigan, T., *Film and Literature: An Introduction and Reader* (New Jersey, 1999).
- Dobson, M., *Khrushchev's Cold Summer: Gulag Returnees, Crime, and the Fate of Reform After Stalin* (Ithaca, 2009).
- Geith, J.M., Jolluck K.R., *Gulag Voices: Oral Histories of Soviet Incarceration and Exile* (New York, 2011).
- Gregory, P.R., *The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag* (Stanford, 2003).
- Khlevniuk, O.V., *The History of the Gulag: From Collectivization to Great Terror* (New Haven, 2004).
- Nove, A., *Political Economy and Soviet Socialism* (Londen, 1976).
- Nove, A., *Socialism, Economics and Development* (Londen, 1986).
- O'Connor, J., 'History in Images/Images in History: Reflections on the importance of Film and Television Study for an Understanding of the Past' *The American Historical Review* 93:5 (1988), 1200-1209.
- Solzhentisyn, A., *The Gulag Archipelago 1918-1956* (New York, 1985).
- Torpey, J., 'Making whole what has been smashed; Reflections on Reparations', *Journal of Modern History* 73 (Chicago, 2001) 333-358.
- Wilson, K., *Film and Genocide* (Madison, 2012).

Primaire bronnen

- Bulley, T., *Stalin: Inside the Terror* (Groot-Brittannië, 2003).
- Gordon, D., *Gulag* (Verenigde Staten, 1985).
- Gorris, M., *Within the Whirlwind* (Duitsland, 2009).
- Hussein, W., *Coming Out of the Ice* (Verenigde Staten, 1982).
- Icard, R., *Children of the Gulag* (Schotland, 2013).
- Knobel-Ulrich, R., *Reise in die Hölle: Straflager Workuta* (Duitsland, 2008).
- Kolga, M., *Gulag 113* (Canada, 2005).
- MacQueen, A., *Gulag* (Groot-Brittannië, 2000).
- Martins, H., *So weit die Füße tragen* (Duitsland, 2001).
- Ross, D., *Captive Faith* (Verenigde Staten, 1991).
- Urban, S., *Tovarish I Am Not Dead* (Verenigde Staten, 2007).
- Wrede, C., *One Day in the Life of Ivan Denosovich* (Groot-Brittannië, 1970).

Websites

- Office of Justice Programs, 'Victim Centered Approach'
<<https://www.ovcttac.gov/taskforceguide/eguide/1-understanding-human-trafficking/13-victim-centered-approach/>> [geraadpleegd op 11-02-2019].